

Rapportage

RUIMTE VOOR GEZONDHEID IN DE OMGEVINGSVISIE

**Verdieping thema gezondheid/gezonde leefomgeving
in de Omgevingsvisie van de provincie Utrecht**

Maart 2019

COLOFON

Uitgave

I&O Research
Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede

Rapportnummer

2019/037

Datum

Maart 2019

Opdrachtgever

Provincie Utrecht

Auteur(s)

Amar Mathurin
Jasper de Jong
Ester Hilhorst
Elisabeth van den Hoogen (Debatdame)

Bestellingen

Exemplaren zijn verkrijgbaar bij de opdrachtgever.

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding.....	6
1.1	Aanleiding	6
1.2	Onderzoeksvraag	6
1.3	Aanpak van het onderzoek	7
1.4	Opbouw van de rapportage/Leeswijzer.....	8
2.	De toekomst van gezondheid.....	11
2.1	Inleiding.....	11
2.2	De toekomst van gezondheid volgens de Volksgezondheid Toekomst Verkenning	11
2.3	De toekomst van de volksgezondheid volgens de experts	12
2.4	Conclusie	13
3.	De gezonde leefomgeving van de toekomst.....	15
3.1	Inleiding.....	15
3.2	Wat verstaan de experts onder een gezonde leefomgeving	15
3.3	Ontwikkelingen op het gebied van milieugezondheid	16
3.4	Ontwikkelingen op het gebied van groen en water	17
3.5	Ontwikkelingen bewegen, ontspannen en ontmoeten	18
3.6	Verschillen tussen verschillende bevolkingsgroepen in relatie tot gezondheid	19
3.7	De grote onbekende: klimaatverandering	20
3.8	Conclusie	21
4.	Een gezonde leefomgeving vormgeven.....	24
4.1	Inleiding.....	24
4.2	Veranderende samenleving.....	24
4.3	De woning van de toekomst.....	25
4.4	De wijk van de toekomst.....	26
4.5	De stad van de toekomst.....	28
4.6	De regio van de toekomst	28
4.7	Conclusie	30

5. De opgave voor de provincie	32
5.1 Inleiding.....	32
5.2 De positie van de provincie Utrecht.....	32
5.3 De toekomstschets herschreven	33
5.4 De gezonde leefomgeving als kans	34
5.5 De knelpunten van de gezonde leefomgeving.....	35
5.6 Stapsgewijs naar een gezondere leefomgeving.....	36
Bijlage 1. Interviewprotocol de toekomst van gezondheid.....	41
Bijlage 2. Interviewprotocol vormgeven leefomgeving van de toekomst	45
Bijlage 3. Toekomstschets VTV en provincie Utrecht.....	48
Bijlage 4. Lijst met geïnterviewde personen	49

1

HOOFDSTUK

Inleiding

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Momenteel stelt de provincie Utrecht een Omgevingsvisie op: een visie over de doelstellingen voor de langere termijn. De Omgevingsvisie is een onderdeel van de invoering van de Omgevingswet en brengt onderwerpen bijeen als mobiliteit, wonen, recreatie, economie, gezondheid, milieu en een aantrekkelijke leefomgeving. In de aanloop naar het opstellen van de Omgevingsvisie is via een breed participatieproject 'Horizon 2050' tot stand gekomen: de gezamenlijke ambitie voor het grondgebied van de provincie, gelet op de ontwikkelingen die op ons af komen, waarbij een generatie vooruit is gedacht. Er zijn daar zes opgaven geformuleerd: Levend landschap, Schaalsprong in stedelijkheid, Energieneutraal en klimaatbestendig, Groen, gezond en slim, Bereikbaarheid is slim, schoon en veilig en Circulaire landbouw en gezond voedsel. Vervolgens is, als tussenstap op weg naar de Omgevingsvisie, het 'Koersdocument' geschreven, de inzet door de provincie voor de invulling van die gezamenlijke ambitie voor 2050. Het Koersdocument is het vertrekpunt voor overleg met burgers, medeoverheden, bedrijven en andere partners om zo te komen tot een definitieve invulling van het beleid en de regelgeving.

De vraag is hoe ontwikkelingen in de volksgezondheid zich verhouden tot de complexe opgaven in de Omgevingsvisie. De gezonde leefomgeving speelt in de verschillende thema's van het Koersdocument een rol, maar vraagt om inhoudelijke verdieping. De provincie Utrecht wil deze inhoudelijke verdieping tot stand laten komen door middel van expertinterviews en een expertmeeting waarin de opgave op het gebied van het thema gezondheid en de gezonde leefomgeving wordt geconfronteerd met andere opgaven van de Omgevingsvisie.

1.2 Onderzoeksvraag

In dit onderzoek staat de volgende onderzoeksvraag centraal:

Hoe kan in de provincie Utrecht een gezonde leefomgeving worden gerealiseerd in de context van de ontwikkelingen die op de provincie, het grondgebied, afkomen? Welke zorgpunten en aandachtspunten zijn er? Welke kansen liggen er en wat moeten we doen om die te benutten?

Als subvragen worden onderscheiden:

- Hoe zijn de vooruitzichten van de volksgezondheid (geestelijk en lichamelijk), wanneer we een generatie vooruitkijken, in het algemeen?
- Welke ontwikkelingen zijn te verwachten als het gaat om milieugezondheid, rekening houdend met onder meer verstedelijking, technologische ontwikkelingen en klimaatverandering. Wat is het belang van de ontwikkelingen van deze milieuaspecten op de volksgezondheid?
- Welke ontwikkelingen zijn te verwachten op het gebied van groen en (drink)water en gezondheid, rekening houdend met onder meer verstedelijking, technologische ontwikkelingen en klimaatverandering. Wat is het belang van deze omgevingsaspecten voor de volksgezondheid?
- Welke ontwikkelingen zijn te verwachten op het gebied van bewegen/ontspannen/ontmoeten, rekening houdend met onder meer verstedelijking, technologische ontwikkelingen en klimaatverandering. Wat is het belang van de ontwikkelingen van deze omgevingsaspecten voor de volksgezondheid?
- Hoe kijken deskundigen aan tegen de gezonde leefomgeving van de toekomst? Hoe denken ze dat deze opgaven/ontwikkelingen in goede banen geleid kunnen worden/welke oplossingen en mogelijkheden zien zij? Wat betekenen de specifieke omstandigheden/verwachte ontwikkelingen voor het grondgebied van de provincie Utrecht hiervoor?

- (Hoe) zijn de ambities van de provincie Utrecht waar te maken en tegelijk een gezonde leefomgeving te realiseren/behouden? Moeten er keuzes gemaakt worden of kan de provincie de opgaven (tegelijk) oppakken? Met welke randvoorwaarden die voortkomen uit de opgave voor een gezonde leefomgeving moet binnen de Omgevingsvisie rekening gehouden worden?

De resultaten van het onderzoek worden gebruikt als input voor de gebiedsdialogen die de provincie Utrecht vanaf april 2019 organiseert.

1.3 Aanpak van het onderzoek

Voor dit onderzoek zijn drie bronnen onderscheiden:

1. Expertinterviews over de toekomst van de gezonde leefomgeving, inhoudelijke verdieping met wetenschappers
2. Expertinterviews over het vormgeven van de toekomstige gezonde leefomgeving, inhoudelijke verdieping met wetenschappers en pioniers
3. Expertmeeting Gezonde Leefomgeving op 27 maart 2019 met betrokkenen bij de Omgevingsvisie (provincie, gemeenten) plus experts op de inhoudelijke thema's

De expertinterviews over de toekomst van de gezonde leefomgeving zijn verdeeld over een viertal thema's. Voor deze interviews is één interviewprotocol met themaspecifieke vragen opgesteld. Daarnaast hebben we negen experts geïnterviewd over het vormgeven van de toekomstige gezonde leefomgeving. Hiervoor is een apart interviewprotocol opgesteld. Aan alle experts is de toekomstschets van de 'Volksgezondheid Toekomst Verkenning' (hierna VTV) en het grondgebied van de provincie Utrecht voorgelegd. Dit leidt tot het volgende overzicht.

THEMA	AANTAL EXPERTINTERVIEWS
Demografie & Gezondheid	2
Milieu(hinder) & Gezondheid	5
Natuur, Groen, Water & Gezondheid	3
Bewegen, Onstpannen, Ontmoeten & Gezondheid	3
Vormgeven van de leefomgeving van de Toekomst	9
Totaal aantal expertinterviews	22

Hoewel de experts per thema zijn geselecteerd en uitgenodigd, bleek er tijdens de gesprekken geen sprake van een harde scheidslijn tussen de verschillende thema's. Enerzijds omdat experts zelf elementen uit andere thema's betrokken in hun antwoorden, anderzijds omdat de voorgelegde toekomstschets daar ook aanleiding toe gaf. De experts hebben de toekomst van de gezonde leefomgeving vanuit verschillende combinaties van gezichtspunten verkend. We hebben voldoende input gekregen om alle onderzoeksvragen te beantwoorden en ook een antwoord te geven op de hoofdvraag. Tijdens de interviews bleek dat de experts vooral bekend zijn met beleid en ontwikkelingen in de stad Utrecht en/of andere grotere steden. Er zijn in de interviews weinig specifieke voorbeelden uit andere Utrechtse gemeenten of regio's benoemd. We hebben geprobeerd om in deze rapportage ook de toekomst van gezondheid in de dorpen, kleinere steden en het 'buitengebied' recht te doen, op basis van de input uit de interviews.

1.4 Opbouw van de rapportage/Leeswijzer

Hoofdstuk twee gaat in op de toekomst van de volksgezondheid volgens de VTV en hoe de experts die toekomst zien. Vervolgens zoomen we in hoofdstuk drie in op de gezonde leefomgeving en hoe de experts hiernaar kijken. Wat is een gezonde leefomgeving en hoe geef je die vorm? Ook kijken we in hoofdstuk drie naar de verschillende ontwikkelingen die experts vanuit hun vakgebied waarnemen. In hoofdstuk vier is de input van In hoofdstuk vijf kijken we naar de rol van de provincie bij het realiseren van een gezonde leefomgeving en welke kansen, bedreigingen en risico's er zijn bij het realiseren van een gezonde leefomgeving.

Bij deze rapportage zijn twee verbeeldingen gemaakt:

1. Ruime voor gezondheid in de Omgevingsvisie
2. Manifest Inrichtingsprincipes gezonde leefomgeving (beschikbaar na de expertmeeting van 27 maart)

2

HOOFDSTUK

De toekomst van gezondheid

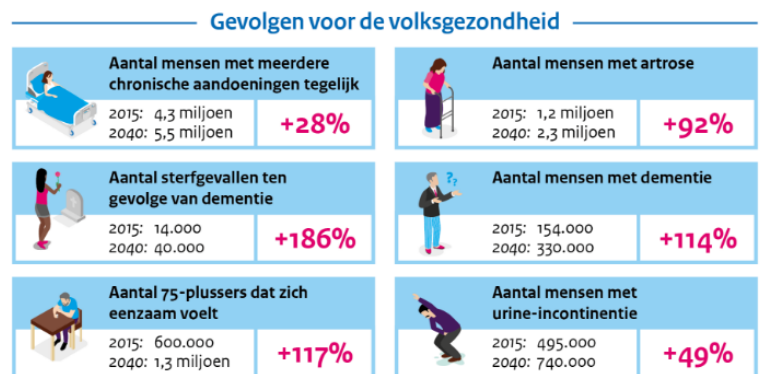
2. De toekomst van gezondheid

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de eerste onderzoeksvraag: *Hoe zijn de vooruitzichten van de volksgezondheid (geestelijk en lichamelijk), wanneer we een generatie vooruitkijken, in het algemeen?* In paragraaf 2.2 staan in vogelvlucht de belangrijkste of meest sprekende uitkomsten van het VTV. Paragraaf 2.3 beschrijft hoe de experts hier tegenaan kijken. In paragraaf 2.4 worden deze bronnen samengevat in een conclusie.

2.2 De toekomst van gezondheid volgens de Volksgezondheid Toekomst Verkenning

Er is een aantal ontwikkelingen in de samenleving die effect hebben op onze volksgezondheid. Een belangrijke ontwikkeling is de vergrijzing. Hierdoor zijn er in de toekomst duidelijk meer mensen met chronische aandoeningen zoals artrose en diabetes. Dementie is in 2040 naar verwachting verantwoordelijk voor het hoogste sterftecijfer en de hoogste ziektelast.

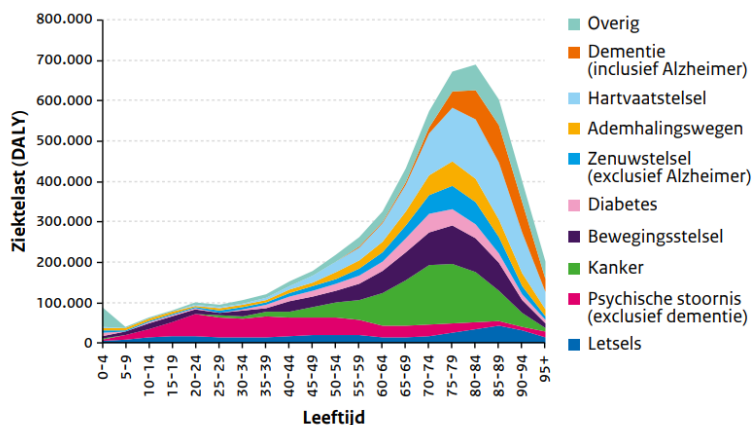

BRON: Rijksinstituut voor volksgezondheid en milieu, April 2018

Langer gezond maar ook meer ziekte

Hoewel de levensverwachting stijgt en mensen deze extra levensjaren vaker in goede gezondheid leven, stijgt tegelijkertijd het aantal mensen met een chronische aandoening. Het percentage 'gezond voelende' blijft gelijk (80%) en tegelijkertijd stijgt het absolute aantal van mensen met een chronische aandoening.

Figuur 1. In 2040 veroorzaken psychische aandoeningen nog steeds veel ziektelast bij jongvolwassenen.

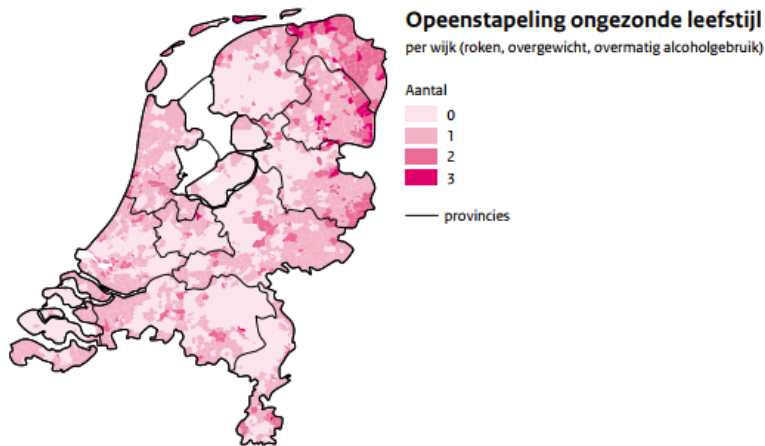
Ziektelast is uitgedrukt in Disability Adjusted Life Years (DALY's). Dit is een maat die sterfte en ziekte combineert.

Andere leeftijdscategorieën worden ook beïnvloed door maatschappelijke ontwikkelingen. Jongeren en jongvolwassenen ervaren steeds meer prestatiedruk die leidt tot stress. Dit heeft als gevolg dat deze groep meer met psychische stoornissen te maken krijgt zoals depressies en slaapproblemen.

BRON: Rijksinstituut voor volksgezondheid en milieu, April 2018

Gezondheidsverschillen door sociaaleconomische aspecten

Er is overlap tussen wijken waarin veel ongezonde leefstijl voorkomt en wijken waarin veel sociale problematiek voorkomt.

Naast de groep ouderen zijn lager opgeleiden ook een kwetsbare groep. Lager opgeleiden hebben vaker een ongezonde leefstijl en meer sociale problemen. Veranderingen op de arbeidsmarkt treffen deze groep naar verwachting het hardst. Ruimte om aan een gezonde leefstijl te werken is er vaak pas wanneer de achterliggende sociale problemen zijn opgelost.

Er is een overlap tussen wijken waar een ongezonde leefstijl veel voorkomt en waarin veel sociale problemen voorkomen. In de steden zullen de

verdichting en de stijgende woonprijzen de tweedeling tussen wijken met vooral hogere inkomens en wijken met lagere inkomens versterken. Dit kan invloed hebben en de gezondheidsverschillen vergroten.

2.3 De toekomst van de volksgezondheid volgens de experts

Experts zijn over het algemeen positief over de huidige staat van de volksgezondheid. In Nederland zijn we de afgelopen decennia niet geteisterd door epidemieën waar we geen vat op hebben gehad. Een teken dat het goed gaat met de volksgezondheid is dat mensen steeds langer in goede gezondheid ouder worden. Naar verwachting zal deze ontwikkeling zich voortzetten.

We hebben nu vooral te maken met welvaartsziektes zoals kanker, obesitas, diabetes en hart- en vaatziekten. Dit wordt door experts gezien als een gevolg van het succes op het gebied van gezondheid. Hoe deze verschijnselen zich verder zullen ontwikkelen is nog onduidelijk. Wel pleiten experts voor een beleid dat zich richt op het voorkomen van deze welvaartsziektes. We moeten ons niet enkel richten op het bestrijden en genezen van deze ziektes.

De belangrijkste ontwikkelingen zijn de vergrijzing en de blijvende sociaaleconomische verschillen die invloed hebben op de gezondheid

We hebben te maken met een vergrijzende samenleving. Het gevolg hiervan is dat de groep 'kwetsbare burgers' steeds groter wordt. Het aantal ouderdomsziektes zal hierdoor ook stijgen. Zo wordt bijvoorbeeld een toename van dementie verwacht. Er zullen niet alleen meer mensen zijn met aandoeningen, maar ook meer mensen met meerdere aandoeningen tegelijk.

De gezondheidsverschillen op basis van sociaaleconomische kenmerken zullen naar verwachting niet kleiner worden. Deze gezondheidsverschillen komen voort uit verschillen in economisch, cultureel en sociaal kapitaal en experts zien hier niet snel een oplossing voor.

Technologie gaat een (nog) grotere rol spelen in ons leven en de volksgezondheid beïnvloeden

Experts verwachten veel technologische ontwikkelingen, met name in de zorg. Een verwachte ontwikkeling is het real-time meten van je gezondheidsstaat door middel van een ingebouwde meter in horloges/armbanden of chips. Dit maakt het mogelijk om actiever te werken aan gezondheidsbevordering en 'zorg op afstand'. Als er real-time kan worden meegekeken met de gezondheidsprestaties, kan er tijdig worden ingegrepen en/of gezondheidsadvies gegeven worden. Ouderen die langer thuis blijven wonen, kunnen hier veel baat bij hebben.

De ontwikkeling van volksgezondheid is door onzekerheden niet helemaal te voorspellen

De grootste onzekerheid op het gebied van volksgezondheid gaat over de effecten die klimaatverandering kan hebben. Waar hittestress een verschijnsel is van nu, worden er ook effecten verwacht waar we nu nog niet van op de hoogte zijn. Bijvoorbeeld de mogelijke opkomst van exotische ziekteverwekkers.

Andere onzekerheden hebben te maken met transities waar we nu middenin zitten. Deze zullen veranderingen aan de fysieke leefomgeving met zich meebrengen. De energietransitie gaat er bijvoorbeeld voor zorgen dat er nieuwe bronnen van energieopwekking en verwarming in onze directe woonomgeving geplaatst worden. Een wijk met voornamelijke warmtepompen en zonnepanelen voor energieopwekking en een buurtbatterij voor energieopslag, is een reëel toekomstbeeld. Dit levert nieuwe risico's op waarmee we nog niet voldoende bekend zijn. Ook krijgen we te maken met nieuwe geluidsbronnen, waarvan we nog niet weten wat het effect op de gezondheid van bewoners is.

2.4 Conclusie

Nederlanders leven steeds langer in goede gezondheid. Door de vergrijzing zullen (combinaties van) ouderdomsziektes toenemen. Experts verwachten veel technologische innovaties in de zorg die 'zorg op afstand' en langer zelfstandig thuis wonen mogelijk zullen maken. Vooral op het gebied van gezondheidspreventie is veel winst te behalen. Waar nu vooral gezondheidsbescherming geagendeerd wordt, moet gezondheidspreventie- en bevordering op den duur het leidende thema zijn. Experts maken zich vooral zorgen over de blijvende sociaaleconomische verschillen die medebepalend zijn voor de gezondheid. In hoofdstuk drie gaan we hier dieper op in.

3

HOOFDSTUK

De gezonde leefomgeving van de toekomst

3. De gezonde leefomgeving van de toekomst

3.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk is de status van de volksgezondheid en de verwachte ontwikkeling aan bod gekomen. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op een gezonde leefomgeving. Wat houdt dit volgens de experts in en hoe kun je deze leefomgeving vormgeven? Verder komen de ontwikkelingen op het gebied van milieugezondheid, groen en water en de ontwikkelingen op het gebied van bewegen, ontspannen en ontmoeten aan bod.

3.2 Wat verstaan de experts onder een gezonde leefomgeving

Een gezonde leefomgeving stimuleert gezondheid en zelfredzaamheid

Gezondheid geldt hier niet als randvoorwaarde, maar als sturende kracht. Een gezonde leefomgeving maakt het mogelijk en faciliteert om een gezond leven te kunnen leiden. Hoewel de experts vanuit hun expertise verschillen in hun kijk op een gezonde leefomgeving, zijn ze het er over eens dat een gezonde leefomgeving gericht is op preventie van gezondheidsproblemen. Enerzijds is dat passief, bijvoorbeeld als we het hebben over luchtkwaliteit. En anderzijds is het een omgeving die is ingericht om gezonde keuzes en gezond gedrag te stimuleren.

'Een gezonde leefomgeving is zowel gericht op gezondheidsbescherming als gezondheidspreventie'

Mensen worden steeds ouder in goede gezondheid en blijven daarbij steeds langer thuis wonen. De vergrijzende samenleving dwingt ons om de leefomgeving aan te passen. Zodanig dat de leefomgeving ook voor de ouderen gezondheid stimuleert. Een vereiste voor een gezonde leefomgeving is dat mensen in staat zijn actief te participeren. Voor de fysieke leefomgeving betekent dit dat deze is ingericht om ouderen te faciliteren zelfredzaam te zijn. Hiermee worden onder andere faciliteiten om te ontmoeten, bewegen en boodschappen te doen bedoeld.

Een gezonde leefomgeving is veilig ingericht en zorgt voor een prettig gevoel

Veiligheid speelt een belangrijke rol in een gezonde leefomgeving. Onder veiligheid wordt aan de ene kant een omgeving met een hoge mate van sociale veiligheid bedoeld. Dit kan een gevolg zijn van sociale cohesie in de buurt en/of de overheid die hier een rol in speelt, bijvoorbeeld door zichtbaar blauw op straat. Aan de andere kant wordt er in een gezonde leefomgeving nagedacht over risicofactoren. Daaronder vallen bijvoorbeeld de risico's die industrie, landbouw en de infrastructuur met zich meebrengen, zoals luchtvervuiling en geluidsoverlast.

Wonen in een gezonde leefomgeving moet prettig zijn. Hierbij is het onder meer belangrijk dat de voorzieningen en het groen dichtbij en toegankelijk zijn. De stressverlagende werking die groen kan hebben, draagt bij aan een goed gevoel. Ook de sociale cohesie is van groot belang. Een van de belangrijkste factoren om ergens aangenaam te wonen is een prettige sociale omgeving. Een prettige omgeving draagt in die zin vooral bij aan het welzijn van mensen, en minder aan de daadwerkelijke gezondheid. Wel blijkt uit onderzoek dat mensen minder stress ervaren in een prettige omgeving.

In een gezonde leefomgeving worden burgers 'beïnvloedt' om gezonde keuzes te maken

Een gezonde leefomgeving is zo ingericht dat mensen verleid worden gezonde keuzes te maken, ook onbewust. Hierbij wordt onder andere genoemd: infrastructuur die uitnodigt de auto te laten staan, gezonde alternatieven voor fast food en toegankelijke groene gebieden. De gedachte hierachter is om door middel van de fysieke leefomgeving, gedrag van burgers te beïnvloeden.

Gedrag dat voortkomt uit opvoeding, cultuur, of aangeleerde normen en waarden, zijn niet eenvoudig te beïnvloeden met een fysieke inrichting. Toch zijn experts ervan overtuigd dat een groot deel van de bevolking wel ander gedrag gaat vertonen. Deels omdat men weinig keus heeft (bijvoorbeeld een autovrije binnenstad).

3.3 Ontwikkelingen op het gebied van milieugezondheid

Onze lucht wordt steeds schoner

Hoewel er veel gesproken wordt over luchtvervuiling, wordt onze lucht steeds schoner. De verwachting van de experts is dat deze trend zich voort zal zetten. Onder andere door de opkomst van elektrische auto's, strenger beleid op uitstoot en internationale maatregelen die genomen worden. De laatste ontwikkeling is van cruciaal belang. Een groot deel van het fijnstof wat binnen de nationale grenzen voorkomt, is namelijk afkomstig vanuit het buitenland. Op landelijk en provinciaal niveau is het moeilijk om hier beleid op te maken, de uitstoot komt immers van elders. Om goed beleid te voeren zijn er daarom internationale/nationale samenwerkingen nodig.

Veiligheidsrisico's komen steeds dichterbij

Waar in het verleden een centrale leverancier ervoor zorgde dat de aangesloten woningen gebruik konden maken van stroom, gaan we steeds meer naar een decentrale vorm van energieopwekking- en opslag. De opkomst van zonnepanelen, buurtbatterijen en andere vormen zijn volgens verwachting het begin van een trend die zich nog aan het ontwikkelen is. Dit betekent echter ook dat we te maken krijgen met nieuwe risico's in onze woonomgeving. Voordat deze innovaties vaste vorm krijgen in ons dagelijks leven, moeten de risico's goed in kaart worden gebracht.

'Er wordt nu al geëxperimenteerd met warmtepompen die op waterstof draaien. Als dat mis gaat, heb je echt een enorm probleem'

'De productie van waterstof kan op heel kleinschalige manier plaatsvinden. Als auto's en bussen op waterstof gaan rijden, kan het zomaar zo zijn dat er waterstoftanks in de stad komen te staan. Dat betekent dat we met compleet nieuwe risico's te maken hebben als er iets mis gaat.'

Geluidsoverlast houdt zich niet aan normen

Geluidsoverlast en blootstelling aan lawaai kan een negatieve invloed hebben op onze gezondheid. Als we blootgesteld worden aan ongewenst lawaai, komt ons lichaam in de 'stressmodus'. Dit kan op den duur leiden tot een verhoogd risico op hart- en vaatziekten en diabetes. Een geluidsniveau dat voldoet aan de vastgestelde geluidsnormen kan toch schadelijk zijn voor onze gezondheid. Onder de advieswaarden van wegverkeer (53 decibel) zijn mensen bijvoorbeeld al gevoelig. Vanaf 30/40 decibel kunnen er effecten optreden.

Steden worden steeds lawaaiër. Hoewel de toekomst nog onzeker is, wijzen de experts op de effecten van nieuwe geluidsbronnen die onze leefomgeving binnenkomen. Het gebrom van de warmtepomp (en zeker een groot aantal tegelijk) en windturbines is hierbij de grootste zorg. Door verstedelijking en nieuwe geluidsbronnen zullen er steeds meer plekken zijn waar mensen worden blootgesteld aan lawaai. Als tegenhanger hiervoor is het van belang om in de stad kwalitatieve rustplekken te creëren. Maar ook dat de bestaande recreatieve (natuur)gebieden voldoende rust blijven bieden aan rustzoekers.

Onderzoek naar geluidsoverlast is in volle gang. Er is echter nog geen goed zicht op de effecten van de te nemen maatregelen. Er wordt nu geëxperimenteerd met het overstemmen van lawaai met prettige geluiden, zoals stromend water. Hoewel dit ook om hard geluid kan gaan, zijn er ook prettige geluiden die er juist voor zorgen dat we ontspannen. Het aantal decibel is zowel in positieve als negatieve zin dus niet altijd leidend.

3.4 Ontwikkelingen op het gebied van groen en water

Groen moet onderdeel zijn van het dagelijks leven

Groen speelt een belangrijke rol in een gezonde leefomgeving. Vanuit de wetenschap is bekend dat groen een positief effect heeft op stress. Zo hebben mensen behoefte aan groene, rustige plekken om te kunnen ontspannen. Het effect van groen is het grootste wanneer groen in de directe woonomgeving van mensen aanwezig is.

De experts zijn van mening dat met groen, relatief gezien, de meeste winst behaald kan worden wanneer het ingezet wordt op plekken waarbij de kans op het voorkomen van stress het grootst is. Voorbeelden hiervan zijn scholen, ziekenhuizen en achtergestelde wijken. Vooral de achtergestelde wijken zijn een zorg, omdat de gezondheidsverschillen tussen mensen van een hoge of lage economische status enorm verschillen. Kanttekening is wel dat de experts ook aangeven dat het precieze effect van groen op mensen niet voldoende bekend is waardoor er ook niet te veel van verwacht moet worden.

'Het effect van groen is het grootst bij mensen die problemen hebben. Bijvoorbeeld mensen met een lage sociaal economische status. De gezondheidswinst is daar relatief groter'

'Als groen bij kan dragen aan het verkleinen van de gezondheidsverschillen tussen deze doelgroepen moet je het vooral inzetten.'

Vergroening is geen doel op zich, maar een middel om bepaalde doelen te behalen

Groen is onlosmakelijk verbonden met het klimaat en de klimaatverandering. Met groen kunnen we de effecten van klimaatverandering niet tegenhouden of de luchtkwaliteit verbeteren (impact blijkt verwaarloosbaar), maar we kunnen wel bescherming bieden tegen bepaalde effecten. Een cruciaal en onderbelicht effect is hittestress. Dit maakt de vraag om verkoeling in de stad een stuk groter. De verwachting is dat de vraag naar verkoeling (koele plekken en airco's) de vraag naar verwarming de komende jaren zal overstijgen. Aangezien het in een dichtbevolkte stad al gauw 6 á 7 graden warmer is dan in dunbevolkte gebieden, zijn maatregelen om te voorzien in koele plekken hard nodig. Experts zien groen niet als doel op zich, maar als middel om bepaalde doelen te behalen.

Er moet dus goed worden nagedacht over de vraag op welke plekken je verkoeling wilt bieden en hoe je dat zo effectief mogelijk kan inrichten.

'Soms werkt groen juist contraproductief. Bomen in smalle straten met auto's, houden de fijnstof-uitstoot vast in onze leeflaag. Je moet dus goed kijken hoe je groen strategisch plaatst'

'Natuurinclusief bouwen is een grote kans. Zo maak je gebruik van het groen wat er al is en hoef je niet na te denken waar en hoe je het groen gaat aanleggen.'

Een aanbeveling die aansluit bij het groene vraagstuk is om 'natuur inclusief' te bouwen. Met deze denkwijze ga je uit van het groen wat er al ligt en pas je daar je bouwplannen op aan. Op deze manier maak je gebruik van het beschikbare groen en hoef je geen groen aan te leggen.

3.5 Ontwikkelingen bewegen, ontspannen en ontmoeten

De fysieke leefomgeving bepaalt deels in hoeverre mensen bewegen, ontspannen en ontmoeten

Samen met de ontwikkelingen op het gebied van groen hangen de ontwikkelingen op het gebied van bewegen, ontspannen en ontmoeten. De experts zijn het erover eens dat een omgeving moet uitnodigen en verleiden om er gebruik van te maken. Voorbeelden van initiatieven die dit nu al doen zijn bijvoorbeeld: gedeelde moestuinen en het stimuleren van kleinschalige 'groene' ondernemingen midden in de wijk.

Eenzijds zijn dit 'harde' initiatieven waarmee de fysieke leefomgeving wordt aangepast. Anderzijds hebben deze fysieke aanpassingen een 'zachte' bijwerking. De omgeving nodigt op deze manier meer uit om naar buiten te gaan en mensen in de wijk te ontmoeten. Ook mensen die elkaar normaal gesproken minder snel tegenkomen. In een gezonde leefomgeving worden mensen dus uitgenodigd om gezonder gedrag te bezigen.

3.6 Verschillen tussen verschillende bevolkingsgroepen in relatie tot gezondheid

De gezondheidsverschillen door sociaaleconomische kenmerken blijven een hardnekkig probleem

Waar mensen met een hogere sociaaleconomische status gemiddeld een stuk ouder worden dan mensen met een lagere sociaaleconomische status, gebeurt dit vaak ook met een flink aantal gezondere levensjaren. Volgens de experts zijn hiervoor verschillende oorzaken: het kennisniveau over gezondheid, aangeleerd gedrag en de toegankelijkheid tot middelen om een gezond leven te kunnen leiden.

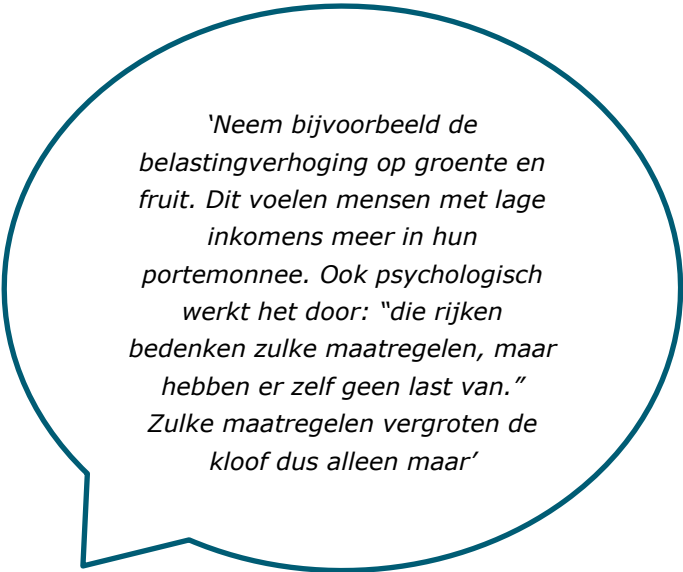
Vooraf over de toegankelijkheid tot het leiden van een gezond leven maken experts zich zorgen. Innovatieve oplossingen worden het meest geïmplementeerd in buurten waar mensen wonen met een hogere

sociaaleconomische status of in buurten die alleen bereikbaar zijn voor mensen met een hogere sociaaleconomische status. Dit vergroot uiteindelijk de kloof tussen mensen die wel en geen toegang hebben tot een gezonde leefomgeving. Ook kosten voor bijvoorbeeld een lidmaatschap van een sportclub, bepalen de toegankelijkheid van gezond leven in een gezonde leefomgeving. De kosten en de nabijheid zorgen er ook voor dat verschillende bevolkingsgroepen nauwelijks met elkaar in contact komen. Omdat aanpassingen in de sociale leefomgeving veel moeilijker zijn te bereiken dan in de fysieke leefomgeving, is dit probleem extra hardnekkig.

Deze ontwikkelingen betekenen dat de gezondheidsverschillen tussen deze groepen niet snel kleiner zullen worden. Experts verwachten juist dat deze verschillen in de toekomst alleen maar zullen stijgen als er nu niet wordt ingegrepen. Dat zal niet zonder slag of stoot gaan. Mensen met een lagere sociaaleconomische status zijn vaak moeilijker te bereiken. Om deze groep mee te krijgen, is er een aanpak op maat nodig. Experts pleiten voor een aanpak op wijkniveau, waar mensen gevraagd worden om mee te denken over hun eigen gezonde leefomgeving. Daarnaast vraagt dit ook een sociale aanpak gericht op aanpakken van problemen zoals schulden en een ongezond voedingspatroon.

Cultuur en normen bepalen voor een groot deel ons gedrag

De fysieke leefomgeving kan mensen verleiden om ander gedrag te vertonen. Nabijheid en toegankelijkheid zijn hierbij cruciaal, maar geen garantie. Gedrag dat moeilijk te veranderen is, is gedrag dat afkomstig is vanuit een culturele achtergrond of normen die we van kleins af aan hebben meegekregen. Kijk goed naar de eigenschappen van verschillende wijken en welke mensen hier wonen.

'Neem bijvoorbeeld de belastingverhoging op groente en fruit. Dit voelen mensen met lage inkomens meer in hun portemonnee. Ook psychologisch werkt het door: "die rijken bedenken zulke maatregelen, maar hebben er zelf geen last van." Zulke maatregelen vergroten de kloof dus alleen maar'

'Dat laagopgeleiden minder fietsen kunnen we niet verklaren vanuit de fietsvriendelijkheid van de buurt. De verklaringen liggen meer in verschillen in de sociale omgeving.'

Een aantrekkelijk woongebied zorgt voor verdringing

Een gebied waar geïnvesteerd wordt in het verbeteren van de leefomgeving, trekt veel aandacht. Enerzijds is dit nodig om het gebied te laten ontwikkelen. Anderzijds werkt het ook verdringing in de hand. Mensen die het kunnen betalen, zullen vooraan in de rij staan. Het effect hiervan is dat mensen met een lagere sociaaleconomische status minder kans hebben om een plek te bemachtigen. Dit vergroot in potentie de kloof tussen verschillende bevolkingsgroepen.

'Voor veel mensen is hun auto, en autorijden, een statussymbool. Je gaat toch niet fietsen als je ook de auto kunt pakken? Als je dit van huis uit meekrijgt, en het leeft ook onder je vrienden en familie, dan ga je je gedrag niet zomaar veranderen.'

Dorpsbewoners zijn afhankelijker van de auto dan stadsbewoners

Een groot verschil tussen het stadsleven en het dorpsleven is de fysieke afstand die bewoners moeten afleggen. Waar het leven van een stadsbewoner zich voornamelijk in de stad afspeelt, moeten dorpsbewoners vaak de stad in om van voorzieningen gebruik te maken of te gaan werken. Dit wordt versterkt door het verdwijnen van voorzieningen in dorpen. Scholen, plaatselijke supermarkten en voorzieningen voor vermaak, verplaatsen zich van het dorp naar de stad of verdwijnen helemaal. Hierdoor zijn dorpsbewoners vaker afhankelijk van een auto.

Een gevolg van het verdwijnen van voorzieningen in dorpen, is dat jonge gezinnen vaker wegtrekken richting de stad. De trek van jonge gezinnen richting de stad zorgt ervoor dat de gemiddelde leeftijd in de dorpen stijgt. De sociale cohesie is hierdoor vooral gericht op ouderen.

Verlies de toegankelijkheid van voorzieningen niet uit het oog. Maak gebruik van de kracht en identiteit van de desbetreffende dorpen. Een voorbeeld is het stimuleren van wandelroutes voor dagelijkse activiteiten of het inzetten van snelfietspaden als alternatief voor de auto. In het dagelijkse woon-werksysteem is dit meestal moeilijk voor elkaar te krijgen. Het is daarom in eerste instantie nodig dat de woonomgeving zo wordt ingericht dat het mensen stimuleert om gezonde keuzes te maken.

3.7 De grote onbekende: klimaatverandering

De zichtbare effecten van klimaatverandering zijn zorgwekkend. De onbekende effecten maken het ongrijpbaar

De klimaatverandering baart enorme zorgen. Er zijn nu al effecten voelbaar en zichtbaar, bovendien worden er ook effecten verwacht die ons op de lange termijn gaan raken. Hierbij moet gedacht worden

aan de stijging van de zeespiegel, vaker droogte, meer neerslag en stijging van de temperatuur. Daar moet nu al op worden ingespeeld. De huidige kustbescherming is waarschijnlijk niet opgewassen tegen de stijgende zeespiegel wanneer het smelten van de poolkappen doorzet. Een van de grootste zorgen voor nu is de temperatuurstijging. De verwachting is dat deze stijging de komende jaren verder zal

toenemen. Dat heeft vervolgens een direct effect op de hittestress wat de komende jaren dan ook verder toeneemt.

'Hittestress is een groot probleem, maar tegelijkertijd heel vaag. De effecten van hittestress zijn haast onzichtbaar in het dagelijks leven. We genieten van mooier weer, maar ondertussen raakt het ons op verschillende manieren'

Experts op het gebied van klimaatadaptatie waarschuwen voor de onverwachte effecten die temperatuurstijgingen met zich mee kunnen brengen. Een bekend effect is de directe invloed van hittestress op het sterftcijfer en de toename van het voorkomen van huidkanker. Een ander effect waar minder snel aan gedacht wordt is de daling van de arbeidsproductiviteit bij hitte. Tijdens hittegolven daalt de productiviteit namelijk significant, wat het land eerder miljarden euro's heeft gekost. Een ander effect dat we nu nog niet

zo voelen, is dat het landschap aan het veranderen is. Veengebieden klinken in, de zeespiegel stijgt en gebieden kunnen verdrogen of verzilten. Dit zal effect hebben op de bruikbaarheid van het landschap voor landbouw of woningbouw.

De klimaatverandering brengt veiligheidsrisico's voor de volksgezondheid met zich mee

Het veranderen van het klimaat betekent dat we nieuwe risicogebieden krijgen. Als de trend zich door blijft zetten, betekent het dat de kans op bosbranden reëel wordt. Dit heeft een direct effect op onze gezondheid en veiligheid. Dit betekent ook dat we deze risicogebieden moeten identificeren en risicoplannen hiervoor moeten opstellen. Een ander zorgpunt is de stijging van de zeespiegel. Dat gaat Nederland hoe dan ook raken volgens experts.

3.8 Conclusie

De fysieke leefomgeving is belangrijk, maar de sociale leefomgeving van mensen is minstens zo bepalend voor het vertonen van gezond gedrag

De gezondheidsverschillen tussen de verschillende bevolkingsgroepen is een hardnekkig probleem die meer vereist dan aanpassingen in de fysieke leefomgeving. De sociale netwerken waarin burgers zich bevinden en hun culturele achtergrond, bepalen voor een groot deel hun gedrag. Ook bepaalt het voor een deel hun houding tegenover gezondheid. Volgens de experts moeten juist de moeilijk bereikbare groepen bij de hand genomen worden bij het vormgeven van een gezonde leefomgeving.

Groen moet effectief worden ingezet, wil het positief bijdragen aan een gezonde leefomgeving

Experts zijn het erover eens dat groen positief bij kan dragen aan een gezonde leefomgeving, maar ook dat het averechts kan werken als er niet strategisch over wordt nagedacht. Er moet dan ook nog onderzoek worden gedaan naar de precieze effectiviteit van groen. Doordat er in ieder geval een relatie is met stress wordt er geadviseerd om groen in te zetten waar de stressfactoren het hoogst zijn. Denk hierbij aan ziekenhuizen en achtergestelde buurten. Ook moet er voldoende groen aanwezig zijn buiten de drukte waar mensen gebruik van kunnen maken om te kunnen ontspannen. Naast behoefte aan groen in de directe leefomgeving, hebben mensen ook behoefte aan behoud en ontwikkeling van groene, rustige plekken.

Gezondheidsrisico's komen dichterbij onze leefomgeving

Decentrale energieopwekking heeft als gevolg dat op den duur steeds meer mensen verantwoordelijk zijn voor hun eigen energievoorziening- en opslag. De energievoorzieningen (buurtbatterijen, zonnepanelen, waterstoftanks) komen direct in onze leefomgeving te staan. Deze voorzieningen brengen allerlei nieuwe risico's met zich mee. In het geval er iets mis gaat, heeft dat dus directe impact op de burgers en diens gezondheid. De risico's van deze nieuwe energievoorzieningen, moeten goed in kaart worden gebracht.

De invloed van klimaatverandering gaat zich nog verder uiten

Nog niet alle gevolgen van de klimaatverandering zijn voelbaar. Experts waarschuwen voor effecten die zich pas op langere termijn kenbaar gaan maken. Het is dus moeilijk een voorspelling te doen wat de invloed gaat zijn van klimaatverandering op de volksgezondheid. Dit vereist vermogen om te reageren op situaties waar we nog niet bekend mee zijn.

4

HOOFDSTUK

Een gezonde leefomgeving vormgeven

4. Een gezonde leefomgeving vormgeven

4.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn de te verwachten ontwikkelingen op het gebied van (volks)gezondheid en de gezonde leefomgeving in beeld gebracht. Dit hoofdstuk gaat dieper in op wat dit betekent of zou moeten betekenen voor de gezonde leefomgeving van de toekomst. De experts zien kansen en dragen ideeën aan. Uiteraard zijn er ook zorgen, onzekerheden en (nieuwe) risico's. Die komen in het volgende hoofdstuk aan bod. In dit hoofdstuk is allereerst gekeken naar de samenleving van de toekomst. Vervolgens is op verschillende schaalniveaus een beeld geschetst. Hierbij is zowel aandacht voor het stedelijke als het landelijke gebied.

4.2 Veranderende samenleving

Meer mensen gaan bewuster leven en blijven langer gezond

Meerdere experts benadrukken het belang van een veranderde samenleving. Zowel in het gedrag van mensen als in sectorale ontwikkelingen, bijvoorbeeld in de landbouwsector. Op sommige vlakken gebeurt dit al. In Nederland lijken mensen zich bijvoorbeeld bewuster te worden van de negatieve aspecten van vlees eten. Ook lijken jongere generaties bezit minder belangrijk te vinden. In de samenleving van de toekomst zet deze ontwikkeling zich voort. Meer mensen zijn onderdeel van de deeleconomie, eten minder of geen vlees en gaan bewuster om met energieopwekking- en gebruik. Mensen doen dit niet omdat het verplicht is, maar omdat het aantrekkelijker, goedkoper en toegankelijk is.

'Je moet mensen een betere keuze bieden, een beter aanbod doen'

Tot en met 2050 neemt het aandeel oudere mensen in de samenleving toe. Daarna neemt dit in verhouding weer wat af. Mensen worden in de toekomst niet per se veel ouder, maar leven gemiddeld genomen wel in betere gezondheid. Het aantal gezonde levensjaren neemt dus toe. Hierdoor kunnen mensen in de toekomst langer thuis blijven wonen en blijven zij actiever. Voor oudere mensen is het in de toekomst daarom makkelijker om contact te onderhouden met andere mensen, ook dankzij technologische ontwikkelingen. Uiteindelijk zal de kloof tussen de gezonde levensjaren en het moment van overlijden kleiner worden in de toekomst. Daardoor nemen de gezondheidsverschillen tussen mensen uiteindelijk ook af.

Mensen pakken vaker dan nu het OV of de elektrische fiets

Mensen gaan anders om met mobiliteit, zowel qua bezit als gebruik. Het openbaar vervoer en de elektrische fiets worden meer gebruikt vanwege de uitstekende verbindingen en routes. Hierdoor is dit een aantrekkelijk alternatief voor de (middel-)lange afstanden en kunnen mensen de auto laten staan. Voor veel werkende mensen is er minder noodzaak om te reizen. Enerzijds omdat de afstand tussen wonen en werken kleiner is, anderzijds omdat mensen vaker thuis of bij een lokale flexwerkplek hun werkzaamheden verrichten.

Mensen vinden zicht op windturbines en zonneparken niet per se negatief

In de toekomst kijken mensen op een andere manier naar het landschap. Windturbines of zonnepanelen worden niet langer per definitie als een negatief element beschouwd. Ze zorgen immers voor een verantwoorde energieopwekking zonder negatief effect op het klimaat. Er zijn nieuwe energielandschappen ontstaan die mensen leren waarderen en bezoeken. Zoals wij nu bijvoorbeeld veenlandschappen waarderen en bezoeken.

'We zullen als samenleving anders waarde moeten gaan toekennen aan landschappen met tot nu toe ongebruikelijke functies, zoals hernieuwbare energie'

4.3 De woning van de toekomst

Woningen zijn energiezuinig, bieden stilte en zijn geschikt voor alle doelgroepen

'Mensen hebben ook last van geluid. Stilte is echt van belang, dat je een plek hebt in je huis of in je buurt waar je heen kan om even rust te vinden'

In de leefomgeving van de toekomst gebruiken de meeste woningen weinig energie. Dit komt omdat er weinig energie nodig is vanwege de goede isolatie. Deze isolatie vraagt wel om een goede ventilatie. Anders ontstaat er een onprettig en ongezond binnenklimaat. Ook is er aandacht voor stilte in en rondom huis. Veel woningen zijn voorzien van een luwe of stille zijde.

De woningen zijn geschikt voor alle doelgroepen en kunnen eenvoudig aangepast worden wanneer dat nodig is. Technologische toepassingen in huis zorgen ervoor dat ouderen langer zelfstandig thuis kunnen blijven wonen. Bijvoorbeeld

omdat hun welzijn beter bewaakt kan worden via een app en omdat zij vanuit hun woning via sociale media contact kunnen zoeken. Deze technologische toepassingen zijn dan ook goed afgestemd met de eindgebruikers, in dit geval de ouderen.

Mensen wonen vaker in verdichte omgevingen en nieuwe woonvormen. Vanuit hun woning hebben zij zicht op groen

Mensen hebben bijvoorbeeld zicht op verticaal groen, een voortuintje of het gemeenschappelijke groen voor de deur. Dit heeft een positief effect op de bewoners. Ze ervaren minder stress en maken actief gebruik van het groen. Dit geldt met name ook voor kinderen. Woningen in een wijk die sociaaleconomisch achterblijft hebben in de toekomst extra groen in de nabijheid.

Zowel in het stedelijke als het landelijke gebied ontstaan er nieuwe woonvormen waarbij mensen elkaar meer kunnen ontmoeten, elkaar beter kunnen ondersteunen. Bijvoorbeeld in de vorm van hofjes of gemeenschappelijke ruimten op de verdieping of in het appartementencomplex.

'Groen kan op meerdere manieren gezondheid beïnvloeden. Onder meer door het verminderen van stress. Ook door beweging te stimuleren, het nodigt sneller uit om naar buiten te gaan'

De kans is groot dat de woning in het stedelijke gebied onderdeel is van een appartementengebouw of andere vorm van hoogbouw. Dit zijn niet altijd torens van honderd meter of hoger, maar kunnen ook gebouwen van vijf of zes woonlagen zijn. Tot zes woonlagen houden mensen gevoelsmatig verbinding met de (groene) omgeving. Mogelijk bevindt de woning zich ondergronds. Zolang er zonlicht in de woning kan komen, levert dat niet direct bezwaren op en heeft dit zelfs voordelen.

4.4 De wijk van de toekomst

De auto verdwijnt uit het straatbeeld omdat mensen alternatieven gebruiken

In de wijk van de toekomst is weinig ruimte voor parkeren. De straat is dan ook niet ingericht voor intensief autoverkeer. Het is daardoor onaantrekkelijk om zelf een auto te bezitten. Mensen delen er daarom eentje met meerdere buurtgenoten. In het landelijke gebied zullen bewoners vaker beschikken over een auto, maar wordt ook veel gebruik gemaakt van deelconcepten.

Ook hebben mensen minder vaak een auto nodig vanwege de uitstekende OV-verbindingen en de snelle fietsroutes voor de elektrische fiets.

De slim vormgegeven loop- en fietsroutes zorgen ervoor dat mensen vaker gaan wandelen of fietsen. Het zijn bovendien aantrekkelijke routes met een groene uitstraling. De routes leiden snel en eenvoudig naar voorzieningen, groene buitengebieden of naar OV-knooppunten. Hierdoor hoeven de bewoners geen auto te pakken om boodschappen te doen of naar hun werk te gaan. Doordat mensen vaker thuiswerken of een algemene werkplek in de wijk opzoeken, is sowieso de noodzaak om te reizen voor werk minder.

Groen heeft verschillende functies in de wijk, afhankelijk van doel, doelgroep en doelgedrag

De (klimaatneutrale) auto's die nog in de wijk staan worden zoveel mogelijk ondergronds geparkeerd of 'verstopt' in het groen. Hierdoor ontstaat er ruimte voor andere invullingen, zoals groen en speelplaatsen.

Er is minder verharding in de wijk van de toekomst. En niet al het groen in de wijk is hetzelfde. Dit is afhankelijk van de functie en het effect dat de straatbewoners willen bereiken. Door de hele wijk heen zijn plukjes groen te vinden voor de lokale bewoners. Zo is er groen ten behoeve van ecologie, rustgevend groen, groen om geluid te dempen, maar ook groen waar kinderen kunnen spelen en parkjes waar bewoners elkaar ontmoeten of juist stilte kunnen opzoeken. Bovendien zorgt het groen ervoor dat (regen)water wordt opgevangen en weg kan vloeien. Dit is ook nodig om water uit extremere regenbuien op te kunnen vangen.

Buurtbewoners hebben intensiever contact en komen elkaar vaker gepland en ongepland tegen in de wijk

Ontmoetingsplaatsen hoeven niet per se groen te zijn. Uitgangspunt is dat het aansluit bij de behoefte van de bewoners. Daarom hebben de buurtbewoners actief meegedacht over de ontmoetingsplaatsen in de wijk. Hierdoor maken zij hier ook goed gebruik van. Er zijn plekken gecreëerd zoals buurthuizen of buurtcafés waar mensen bijeen kunnen komen wanneer zij daar zin in hebben. Ook kunnen mensen deze plekken gebruiken om te werken. De plekken zijn bovendien goed bereikbaar voor iedereen, zodat het ook voor de oudere buurtbewoners aangenaam is. Via de buurtapp kunnen bewoners mee blijven denken over toekomstige ingrepen in de wijk of een melding doorgeven. Bewoners worden ook actief uitgenodigd om mee te blijven denken.

"Het is ook belangrijk dat mensen die veel van elkaar verschillen elkaar tegenkomen in de publieke ruimte, en weet van elkaar hebben"

In de wijk van de toekomst komen mensen elkaar ook vaker ongepland en onbewust tegen. Bijvoorbeeld bij de kleine (gezamenlijke) voortuintjes of op de slim ontworpen looproutes waar veel verschillende mensen gebruik van maken. Mensen met verschillende achtergronden en leeftijden ontmoeten elkaar. In sommige wijken is er heel bewust gekozen voor een gemengd woningaanbod om dit stimuleren. In andere wijken is dat juist losgelaten en wonen meer bewoners met gelijke kenmerken. Op deze manier hebben mensen de vrijheid om in een wijk te leven die bij hen past.

Doordat er in de wijk van de toekomst meer ruimte is voor ontmoeten en bewegen, hebben bewoners meer en intensiever contact. Veel buurtbewoners voelen zich daardoor verbonden met de buurt. De bereidheid om elkaar te helpen en te ondersteunen is groot. Er ontstaan nauwere gemeenschappen op gebouw- en wijkniveau. Vooral oudere mensen profiteren hiervan. Ze voelen zich minder snel eenzaam.

Mensen zijn minder plaats- en tijdsafhankelijk waardoor zij dorpen aantrekkelijker vinden

In het landelijk gebied zijn de woonkernen verdicht maar divers. Een omgekeerde trek naar het landelijke gebied is mogelijk omdat mensen minder plaats- en tijdsafhankelijk gaan werken en daardoor minder noodzaak zien om in de stad te wonen. Sommige mensen werken nog maar één dag in de week op kantoor voor hun afspraken. De overige uren werken zij thuis of op een flexwerkplek in de nabijheid van hun woning.

De wijk voorziet grotendeels in haar eigen energie uit zonne-energie en windturbines

De daken van de toekomstige woningen, appartementengebouwen en overige gebouwen in de wijk zijn bedekt met zonnepanelen en/of groen. Vaak zal er voor een van de twee gekozen worden, maar de combinatie is ook mogelijk. Uiteindelijk zal dit afhangen van de lokale context. De zonnepanelen voorzien de woningen direct en indirect van stroom, bijvoorbeeld via buurtbatterijen. De aanwezige elektrische (deel)auto's worden ook via de zonnepanelen opgeladen. Ook gedurende de dag kunnen de auto's worden opgeladen wanneer ze aangesloten zijn op een laadpaal. Zodra de zon onder is kunnen de auto's en buurtbatterijen de wijk van stroom voorzien. In de winter is de wijk mede-afhankelijk van stroom die wordt opgewekt in windturbines.

'Dat is ook nodig voor de gasloze, energieneutrale wijk vol met zonnepanelen. Die stroom moet je lokaal op kunnen slaan'

4.5 De stad van de toekomst

In de stad wonen mensen in een verdichte omgeving met veel groen en aandacht voor natuur

De stad van de toekomst is een verdichte stad. Waar mensen veelal wonen in dichtere en hogere bouwblokken. Dit hoeft niet altijd echte hoogbouw te zijn. Het zijn ook veel blokken van vijf of zes woonlagen. Hierdoor blijft de verticale afstand tot de leefomgeving ook beperkt. De meeste woningen en voorzieningen zijn bovengronds, maar steeds vaker wordt er ook ondergronds gewoond en gewerkt. Op het maaiveld ontstaan daardoor open plekken waar ruimte is voor groen, bewegen en ontmoeten.

Tot zeven lagen hoog kun je verwachten dat er biodiversiteit is, bijvoorbeeld voor vogels, vlinders en insecten. Daarboven wordt het lastiger'

De natuur speelt een belangrijke rol in de stad van de toekomst. De natuur en de stad zijn meer met elkaar verweven. Hoge gebouwen beschikken over gevels en daken die zijn bedekt met groen of zonnepanelen. De keuze hangt af van de positionering van de gebouwen en het gewenste effect. Op sommige daken en gevels zal worden gekozen voor groen vanwege het positieve effect op mensen en het tegengaan van hittestress. Zonnepanelen blijken op andere locaties de beste keuze. Het vele groen in de stad heeft een positief effect op de biodiversiteit. Doordat de bebouwing voorziet in groen is er een grote verscheidenheid aan planten, bloemen, insecten en vogels in de stad. Omdat de hogere gebouwen getrappt zijn vormgegeven, is dit ook op grotere hoogte het geval.

Voorzieningen en het openbaar vervoer zijn op peil. Er is een gezond leefklimaat omdat er nauwelijks auto's zijn

Door de verdichting is er veel draagvlak voor voorzieningen in het stedelijke gebied. Er is een compleet aanbod in of nabij de woongebieden. Oudere mensen kunnen hier te voet of met het openbaar vervoer naar toe. Vanwege deze nabijheid en het goede openbaar vervoernetwerk hebben stadsbewoners weinig reden voor autogebruik. De stad is dan ook voornamelijk ingericht op langzaam verkeer (elektrisch fietsen en lopen) en openbaar vervoer. Er rijden nog wel auto's, maar ze stoten geen uitlaatemissies uit. Hierdoor is er in de stad van de toekomst een goede luchtkwaliteit en minder geluidsoverlast van verkeer. In sommige steden zal het openbaar vervoer en verkeer zoveel mogelijk ondergronds plaatsvinden, maar dit hangt sterk af van de lokale context.

Stadslandbouw voorziet in een deel van de stedelijke voedselbehoefte

In en rondom de stad zal landbouw in de toekomst ook vaker zijn intrede doen, zeker omdat in de toekomst meer dan de helft van de wereldbevolking in een stad zal wonen. Op dit moment wordt er op sommige plaatsen al stadslandbouw toegepast en in de toekomst neemt dit toe. Bijvoorbeeld in de vorm van verticale landbouw. De meer industriële landbouw is gevestigd op bedrijventerrein in en rondom de stad. Doordat productie dichterbij de afzetmarkt plaatsvindt, zorgt dit voor minder vervoersstromen.

4.6 De regio van de toekomst

De scheidslijn tussen stad en landelijk gebied wordt dunner, woongebieden zijn qua voorzieningen meer gelijk

Doordat de natuur en stad meer verweven zijn, wordt de overgang tussen de stad en het landelijke gebied verfijnder. In sommige gevallen zal dit betekenen dat de stad natuurlijk overloopt in het landelijke gebied en nabije woonkernen. In andere gevallen zullen waardevolle natuurgebieden rondom steden gevrijwaard worden van bebouwing zodat de natuur hier vrij spel heeft. Niet alleen groen, maar ook

ruimte voor water. Daarnaast biedt dit mensen in de stad de mogelijkheid om in redelijke nabijheid een groter natuurgebied op te zoeken. Bijvoorbeeld om hier te recreëren of juist rust te zoeken.

'Bijvoorbeeld het dorpscafé en de voetbalkantine. Als het zelfstandig niet meer gaat, wordt er gekeken of het in één kan'

Sommige dorpen van de toekomst zijn meegegaan in de verdichtingsopgave. Hier is gekozen om binnen de contouren van de bestaande dorpen in hogere dichtheden te bouwen, passend in de omgeving. Deze verdichting heeft ervoor gezorgd dat er draagvlak is voor een goed openbaar vervoernetwerk en voldoende voorzieningen. In die zin verschillen de wijken in steden en dorpen niet zoveel van elkaar. Wel zijn de voorzieningen in dorpen meestal ondergebracht in multifunctionele centra die het hele dorp bedienen. Voorzieningen die in de dorpen ontbreken zijn wel goed bereikbaar. Ook zien we vaker centrale dorpspleinen waar allerlei activiteiten worden georganiseerd. Dit alles bij elkaar zorgt ervoor dat oudere

mensen ook langer en gelukkiger in de dorpen kunnen blijven wonen.

Voor mensen is het aantrekkelijker geworden om in een dorp te gaan wonen. Onder andere vanwege de hoge prijzen in de stad, maar ook omdat mobiliteit van minder groot belang is. Als je naar een stad wil voor werk of voor ontspanning, dan maak je gebruik van het openbaar vervoer, een snelfietsroute of een deelauto. Dit geldt met name voor de dorpen die relatief dicht bij de steden liggen.

Sommige dorpen blijven geïsoleerd maar goed bewoonbaar, andere verdwijnen mogelijk

Niet alle dorpen gaan mee in de verdichtingsopgave. Voorzieningen zijn hier schaarser en het openbaar vervoer komt minder regelmatig. Mensen zijn hier afhankelijker van de eigen of deelauto. In deze dorpen is een divers woningaanbod. De mensen die hier in de toekomst leven kiezen hier bewust voor en kunnen dit bijvoorbeeld goed combineren met hun werk. Technologie speelt hier dan ook een grotere rol, ook om te kunnen voorzien in eerste levensbehoeften. Ook zijn deze dorpen sterker afhankelijk van de baten van energieopwekking.

Om aan de verschillende opgaves te voldoen, zijn rigoreuze keuzes nodig. Misschien maken bepaalde dorpen plaats voor natuurwaarden, waterberging of energieopwekking. Er zijn hiervan geen Utrechtse voorbeelden genoemd.

Energielandschappen zijn divers afhankelijk van locatie, lokale gemeenschappen profiteren van de opbrengsten

'Gebruik een deel van de opbrengst voor het landschap of laat een lokale voorziening mee profiteren'

In het landelijke gebied zijn energielandschappen zichtbaarder in de vorm van windturbines en zonneparken. Ze voorzien in de energiebehoefte op het moment dat dorpen, steden en bedrijven hier niet zelf in kunnen voorzien. Dorpen profiteren daarnaast ook financieel mee van de aanwezigheid van windturbines en zonneparken. De opbrengsten worden deels gebruikt om de meer afgelegen dorpen leefbaar te houden. Deze aanpak heeft voor draagvlak onder de inwoners gezorgd.

Energielandschappen zijn ook divers ingericht afhankelijk van de plaatselijke afweging. Plekken met een lagere natuur- of culturele waarde zijn eerder geschikt voor grootschalige energieopwekking.

Op andere plaatsen wordt meer maatwerk toegepast en wordt de combinatie met andere functies opgezocht. Bijvoorbeeld ecologie, moestuinen of kinderboerderijen, maar ook landbouw.

Een vorm van meervoudig ruimtegebruik is bijvoorbeeld het tijdelijk plaatsen van zonnepanelen op landbouwgrond zodat de grond kan herstellen. Op die manier behoudt de boer een inkomstenbron. In de toekomst zijn alle zonnepanelen verwijderbaar of verplaatsbaar. Op die manier kan grond eventueel weer een andere functie krijgen zodra er een beter alternatief is, als er meer daken zijn voorzien van panelen of als de energievraag afneemt.

De landbouw heeft een transitie ondergaan waardoor een nieuw landbouwsysteem is ontstaan

Het land wordt minder intensief bewerkt, boeren produceren meer gedifferentieerd waardoor ze minder risico lopen en producten worden zoveel mogelijk lokaal afgezet. Ook wordt landbouw vaker gecombineerd met natuurbeheer of maatschappelijke diensten waarvoor de boeren gecompenseerd worden. Door producten lokaal in de dorpen en steden af te zetten is de band tussen de stad en het landelijke gebied versterkt. Bovendien vindt er in de toekomst ook landbouw plaats in de steden zelf. De veestapel is afgenomen doordat mensen minder vlees eten en toegang hebben tot andere eiwitten zoals insecten en kweekvlees. Dit betekent ook minder uitstoot van methaan. Doordat kweekvlees ook klimaatneutraal wordt geproduceerd, heeft dit geen impact op het milieu.

De veehouderijen in de toekomst zullen verder van de woongebieden vandaan liggen. Dit om eventuele gezondheidsrisico's voor mensen zoveel mogelijk te beperken.

*'Een ander
verdienmodel
voor boeren, een
andere rol van
de keten'*

4.7 Conclusie

Dit hoofdstuk is geschreven vanuit een positieve benadering en sluit aan bij de toon van de interviews. De experts zien kansen en positieve tendensen als hen gevraagd wordt hoe de gezonde leefomgeving eruit zou kunnen en moeten zien. Knelpunten en risico's zijn er ook. Experts vragen daar ook steeds aandacht voor: houd rekening met klimaatverandering, nieuwe energiesystemen geven nieuwe risico's, gezondheidverschillen door sociaaleconomische kenmerken zullen waarschijnlijk niet kleiner worden. Op basis van de inbreng van experts en andere trends kan ook een negatief beeld geschetst worden. Een scenario waarin de uitstoot van CO₂ onverminderd doorzet, een deel van Nederland onbewoonbaar is vanwege de bodemdaling en waarin de (gezondheids)kloof tussen bevolkingsgroepen alleen maar is toegenomen.

De vraag die ten grondslag ligt aan dit onderzoek is: *Hoe kan in de provincie Utrecht een gezonde leefomgeving worden gerealiseerd in de context van de ontwikkelingen die op de provincie, het grondgebied, afkomen? Welke zorgpunten en aandachtspunten zijn er? Welke kansen liggen er mogelijk en wat moeten we doen om die te benutten?* Met andere woorden: hoe kan het kwartje de goede kant op vallen? Dat vraagt om een proactief en dynamisch beleid waarin bijsturing mogelijk is. Maar misschien nog wel belangrijker zijn draagvlak en herkenbaarheid. Op die manier ontstaat er maatschappelijke kracht en energie. Het volgende hoofdstuk beschrijft hoe de experts de weg naar een gezonde leefomgeving zien.

5

HOOFDSTUK

De opgave voor de provincie

5. De opgave voor de provincie

5.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn verschillende ontwikkelingen en denkrichtingen aan bod gekomen zoals de experts die nu zien. In hoofdstuk 4 is dit vertaald naar een optimistisch scenario van een toekomstige gezonde leefomgeving. Dit scenario is echter nog vrij globaal en in feite op iedere provincie toepasbaar. In dit hoofdstuk wordt nader ingezoomd op de provincie Utrecht en op de specifieke kansen en knelpunten. Ook wordt een terugkoppeling gegeven op de toekomstschets.

5.2 De positie van de provincie Utrecht

Utrecht staat er redelijk goed voor qua bereikbaarheid, demografie en aanwezige kennis en werkgelegenheid

De geïnterviewde experts hebben een positief beeld van de provincie Utrecht. Hoewel de opgaves groot zijn, staat de provincie er relatief goed voor. Volgens de experts komt dit onder andere vanwege de relatief hoogopgeleide bevolking, het aandeel jongeren, het aanwezige economische kapitaal, de werkgelegenheid, de aanwezige (kennis)instituten en de goede bereikbaarheid. De stad Utrecht wordt bestempeld als een proeftuin waar veel nieuwe initiatieven worden uitprobeerd. Andere steden en dorpen en de provincie zelf kunnen hiervan leren.

De groeiende bevolking wordt ook meerdere malen aangehaald. De meeste experts geven aan dat Utrecht een relatief dichtbevolkte provincie is. Dit heeft volgens hen zowel voor- als nadelen. Dat de provincie een groeiregio is, zien de experts als positief.

De centrale ligging van de provincie wordt veelvuldig genoemd. Doordat de provincie fungeert als een (inter)nationale hub voor personenvervoer en logistiek heeft zij volgens een aantal experts ook meer last van emissies en geluidsoverlast. Aan de andere kant valt er hierdoor ook veel winst te behalen. De goede bereikbaarheid via het spoorwegennet is een sterk punt. Nadeel van het vervoersnetwerk is de bijbehorende ruimtevraag en de beperkende werking op andere functies.

Het landschap is divers, zowel aantrekkelijk als kwetsbaar

Qua landschap wordt de provincie als erg divers beschouwd. De provincie omvat relatief veel groen en water en kent een afwisselend landschap met veel cultureel erfgoed. Tijdens de 'Dag van de Ruimtelijke Kwaliteit' op 14 februari 2019 bleek dat juist dit afwisselende landschap door de aanwezigen erg gewaardeerd wordt. Aan de andere kant betekent dit volgens een expert ook dat er waarschijnlijk maar weinig uitgestrekte velden of open vlakten zijn. Dit kan beperkend werken voor de aanleg van (grootschalige) zonneparken.

De dalende veen- en weidegebieden zijn volgens experts van de Universiteit Wageningen problematisch. Mede in relatie tot de stijgende zeespiegel. Dit speelt voornamelijk in het westen van de provincie. Een combinatie van factoren kan betekenen dat de gebieden mogelijk onbewoonbaar of onbruikbaar worden. In het meest extreme geval kan dat betekenen dat mensen noodgedwongen uit het westen van Nederland richting het oosten trekken. Dit maakt het ruimtevraagstuk nog complexer. Daarnaast heeft de bodemdaling ook tot gevolg dat het veen oxideert, wat meer CO₂ uitstoot betekent. Dit wordt beschouwd als een extra opgave.

De experts benadrukken dat de meeste opgaves in alle provincies spelen, dus dat Utrecht in die zin geen uitzondering is.

5.3 De toekomstschets herschreven

De toekomstschets is (te) negatief en reactief geformuleerd

De toekomstschets van de provincie Utrecht (zie bijlage 3) is tijdens de interviews voorgelegd aan de experts. Er was sprake van veel herkenning. Meerdere malen werd aangegeven dat de schets erg negatief was geformuleerd. Hierdoor kwam het op sommige experts over als een doemscenario. Een positievere formulering zal volgens deze experts ook leiden tot meer draagvlak en positieve energie. Als suggestie werd geopperd om de schets op een positieve manier te herschrijven. Vooral de zin *'waar gaan deze ontwikkelingen een plek krijgen?'* zou volgens een expert herschreven moeten worden naar *'hoe gaan deze ontwikkelingen onze opgaven oplossen?'*. Dit is een heel ander uitgangspunt waarbij er een afwegingskader ontstaat die richting geeft. Als opgave zou bijvoorbeeld een gezonde leefomgeving benoemd kunnen worden.

Het proces ontbreekt in de schets

Sommige experts gaven aan dat zij bepaalde zaken missen in de toekomstschets. Allereerst betrof dit enkele meer procesmatige opmerkingen. Zo vond een aantal experts het jammer dat er in de schets al keuzes waren gemaakt. Bijvoorbeeld door in te zetten op verdichting want natuurinclusief bouwen in het buitengebied is volgens sommigen ook een kans. Daarnaast viel het op dat de schets hoofdzakelijk intern gericht is, terwijl je voor een goede oplossingsrichting volgens meerdere experts ook over de (provincie)grenzen moet heen kijken. Tot slot hadden enkele experts al een stellingname van de provincie verwacht of hadden ze het thema 'gezondheid' liever als integraal onderdeel van de schets gezien. Ook hebben meerdere experts gevraagd naar de rol van inwoners, bedrijven en andere stakeholders bij de opgaves in de toekomstschets. Hoe gaat de provincie die partijen betrekken? En dan vooral ook de inwoners die meestal niet gehoord worden, zoals jongeren? Opgaves zoals verdichting en de energietransitie worden nadrukkelijk ook gezien als sociale opgaves.

'Uitdaging is ook om de mensen te betrekken die normaal gesproken niet mee zouden doen'

De schets is volgens de experts niet volledig genoeg; sociaaleconomische verschillen, migratie en het toekomstig economisch systeem ontbreken

Inhoudelijk werd een aantal onderwerpen gemist in de schets. Veel gehoord zijn de (gezondheids)verschillen tussen mensen op basis van sociaaleconomische kenmerken. De experts zien dit als een groot probleem dat mogelijk alleen maar groter zal worden. Een enkele expert is ook benieuwd naar het effect van migratie op onze samenleving. Voornamelijk de gevolgen voor de bevolkingssamenstelling en verhouding tussen verschillende bevolkingsgroepen. Daarnaast missen enkele experts de toekomstige ontwikkeling van ons economisch systeem. Vooral de manier waarop mensen en bedrijven in de toekomst geld gaan verdienen en hoe de werkgelegenheid er dan uitziet.

Mobiliteit moet in de breedste zin van het woord worden aangevlogen

Het thema mobiliteit wordt volgens sommige experts te summier aangestipt in de schets. Zo wordt goederenvervoer niet genoemd terwijl dat juist erg relevant is voor Utrecht als mobiliteitsknooppunt. Ook de rol van de elektrische fiets wordt volgens experts vergeten. Terwijl daar juist kansen liggen.

Veiligheid en gevolgen van klimaatverandering de grote onbekenden

Daarnaast zijn er experts die aandacht vragen voor veiligheid, met name op lokaal niveau. Ze geven aan dat de risico's van buurtbatterijen en autobatterijen niet voldoende in beeld zijn terwijl die wel in de

woonwijken komen te staan. Tot slot wordt de bodemdaling en veenoxidatie in veenweidegebieden nog gemist in de toekomstschets. Zoals eerder aangegeven is dit volgens de experts een serieus probleem.

5.4 De gezonde leefomgeving als kans

Een gezonde leefomgeving biedt vele kansen voor verschillende mensen

De experts zien de gezonde leefomgeving als centraal thema als een enorme kans. Vooral wanneer de leefomgeving veilig is en de gezondheid en/of gezond gedrag bevordert doordat zij uitnodigt tot bewegen, ontmoeten en voldoende groen biedt. Het combineren van opgaves is hierbij van groot belang. Op die manier kunnen mensen bewust en onbewust gemotiveerd worden om gezonder te gaan leven. Hier kan ook een preventie werking van uitgaan. Het combineren van opgaves speelt zich eigenlijk af op alle schaalniveaus.

Vooral mensen met een relatief lagere sociaal-economische status en oudere mensen kunnen volgens de experts baat hebben bij een gezonde leefomgeving. Het is namelijk waarschijnlijk dat (jongere) mensen met een hogere opleiding en hoger inkomen al gezonder leven. Een effect zal daarom naar verwachting minder groot zijn onder die groep. Belangrijk is dat overheden slim gebruik maken van zogenaamde verandermomenten. Dit zijn momenten waarop mensen gevoeliger zijn voor veranderingen en eerder ander of aangepast gedrag overnemen. Bijvoorbeeld na een verhuizing, carrièreswitch of een technologische ontwikkeling. Maar ook de energietransitie of de invoering van de Omgevingswet kan gebruikt worden als verandermoment om op meervoudige wijze gedrag proberen te veranderen.

'Mensen gaan niet de stad uit om tot rust te komen in het groen of om daar te werken aan hun gezondheid'. Ze moeten het in hun dagelijkse stadse leven meekrijgen'

In de provincie Utrecht liggen er kansen op het gebied van mobiliteit

De provincie kent veel doorgaand verkeer. Experts verwachten dat er veel mogelijk is om emissies te verminderen en daardoor de luchtkwaliteit en de geluidsbelasting te verbeteren. Daarnaast gaven meerdere experts aan te verwachten dat afstand een minder belangrijke rol gaat spelen. Onder andere vanwege technologische ontwikkelingen waardoor mensen minder op een vaste werkplek hoeven te zijn. Dit kan de druk op de steden enigszins verlichten. Daarbij is het wel van belang dat er een goed vervoersnetwerk is tussen steden en het landelijk gebied, maar ook tussen de verschillende dorpen in het landelijke gebied. Doordat de provincie Utrecht een relatief kleine maar dichtbevolkte provincie is, liggen er kansen voor een fijnmazig openbaar vervoernetwerk en een goede wandel- en (elektrische)fietsinfrastructuur. In de dorpen in Utrecht kan de elektrische fiets de rol van de auto deels overnemen, als dit goed gefaciliteerd wordt.

'Wat dat betreft is de emissieloze mobiliteit wel echt een kans voor Utrecht'

De markt en inwoners gaan meer open staan voor nieuwe woonconcepten

Uit enkele praktijkvoorbeelden in Utrecht stad blijkt dat de bouwwereld (al dan niet opgelegd) openstaat voor woonconcepten waarbij er ruimte is voor groen en duurzaamheid. De auto speelt een minder centrale rol in deze bouwplannen. Meerdere experts verwijzen naar de voorbeelden en beschouwen dit als voorbeeldprojecten waar de provincie van kan leren, voor zo ver zij daar niet al bij betrokken is. Ook in de binnenstad van Utrecht is volgens de experts zichtbaar dat minder bewoners behoefte hebben aan

een parkeerplek. Mensen gebruiken vaker het openbaar vervoer of nemen de fiets. Dat ontwikkelaars en toekomstige bewoners hier open voor staan wordt beschouwd als een kans.

Door veel experts wordt de gezonde leefomgeving niet alleen als kans gezien voor het welzijn van individuele mensen, maar ook als afwegingskader bij opgaves zoals de energietransitie en de verdichtingsopgave.

5.5 De knelpunten van de gezonde leefomgeving

Ruimtegebrek, draagvlak en vigerende wet- en regelgeving zijn een knelpunt

Bij het ontwikkelen van een gezonde leefomgeving zien de experts een aantal knelpunten. Op elk schaalniveau speelt vanzelfsprekend het ruimtevraagstuk. Er zijn veel opgaves die een claim leggen op de beschikbare ruimte. Het beperkte/gelimiteerde grondoppervlak van de provincie Utrecht betekent dat er enkele moeilijke keuzes gemaakt moeten worden wanneer je alle opgaves een plekje wilt geven. Daarom moet er goed worden nagedacht over welke ingreep op welke plek logisch is, wat het doel is en wie hiermee geholpen wordt.

Een uitdaging is het creëren van draagvlak. Zowel bij marktpartijen als inwoners kan dit lastig zijn. Zeker als er gevraagd wordt om een investering of een gedragsverandering. Mensen zijn geneigd om vast te houden aan bepaalde wooneisen of vervoerstypen. Ontwikkelaars zijn om dezelfde reden terughoudend met nieuwe concepten. De experts vinden het dan ook van groot belang dat alle partijen goed worden betrokken en dat hun zorgen en wensen worden meegenomen in de uiteindelijke afwegingen.

'We hebben in Nederland best een rijtjeshuizenfixatie, dat kost heel veel ruimte'

Ook voor de welwillende en vooruitstrevende ontwikkelaars en partijen zien sommige experts een knelpunt. De ruimtelijke procedures kosten vaak veel tijd, mede vanwege de mogelijke zienswijzen en bezwaren. Hierdoor sneuvelen plannen soms onnodig. Ook de wet- en regelgeving op het gebied van energie of wonen in agrarisch gebied is in veel gemeenten verouderd of zeer strikt. Hierdoor kunnen nieuwe concepten niet toegepast worden. Het aanpassen van die wet- en regelgeving is een tijdrovend proces.

De gezonde leefomgeving moet voor iedereen bereikbaar zijn, daar ligt een uitdaging

Een ander knelpunt dat verschillende experts zien, is het risico op een grotere ongelijkheid tussen verschillende bevolkingsgroepen. Veelal op basis van sociaaleconomische kenmerken, maar ook tussen stadsbewoners en plattelandsbewoners. Enerzijds omdat experts vrezen dat nieuwe, gezonde woonconcepten eerder in de stad worden toegepast en voor de minder welgestelde bevolkingsgroepen financieel niet bereikbaar zullen zijn, anderzijds omdat deze bevolkingsgroepen mogelijk hele andere dingen aan hun hoofd hebben dan gezonder en duurzamer leven. De vraag is dan ook voor wie de gezonde leefomgeving straks bereikbaar is en wie er echt van profiteert. Meerdere experts geven dan ook aan dat het effect van een gezonde leefomgeving, voor zover dat überhaupt meetbaar is, niet moet worden overschat. Om mensen in een achtergestelde positie echt te helpen is er ook een meer sociaal-economische aanpak nodig. Alleen het herinrichten van de leefomgeving zal daarvoor niet voldoende zijn.

'Worden de gezondheidsverschillen groter of worden die kleiner? Dus de vraag is ook wie profiteert'

Nieuwe ontwikkelingen leiden tot nieuwe risico's, vooral ook vanwege verdichting en systeemintegratie

Zoals eerder aangegeven zien enkele experts nieuwe risico's ontstaan die mogelijk nog niet goed in beeld zijn. Bijvoorbeeld door nieuwe ontwikkelingen zoals waterstof, warmtepompen en het vergisten van kunstmest ten behoeve van biomassa. Doordat er in toekomst meer energie op lokaal niveau wordt opgewekt, levert dit lokaal risico's op.

Tegelijkertijd is een nieuwe innovatie zoals de warmtepomp ook een nieuwe bron van geluid in de woning. Ook dat soort effecten moeten we niet uit het oog verliezen. Doordat we als samenleving waarschijnlijk in grotere dichtheden gaan wonen, betekent dit ook dat er meer mensen worden getroffen bij een eventuele calamiteit of dat meer mensen overlast ervaren van een bepaalde bron.

'Lokale productie betekent lokale risico's en die moet je in beeld zien te krijgen'

Tot slot wordt de weerbaarheid van het integreren van meerdere systemen als knelpunt beschouwd. Mogelijk wordt ons mobiliteitssysteem volledig afhankelijk van ons energiesysteem. Op dit moment is het mobiliteitssysteem ook al sterk verbonden met verschillende informatie- en communicatiesystemen. Hoe meer systemen er geïntegreerd worden, hoe groter het effect zal zijn wanneer er ergens een fout in de keten ontstaat. We moeten ervoor waken dat de systemen niet te afhankelijk van elkaar worden. Een kwetsbaarheidsanalyse wordt daarom aangeraden.

5.6 Stapsgewijs naar een gezondere leefomgeving

Het beeld dat de experts hebben van de rol en de mogelijkheden van de provincie verschilt. Zo roepen enkele experts de provincie op om op elk detailniveau kaders te stellen, terwijl andere experts de provincie juist vragen de grote lijnen te bewaken. Deze paragraaf beschrijft enkele veelgehoorde denkrichtingen.

1. Formuleer een heldere, concrete ambitie en ga daar voor staan

Bepaal waar je als organisatie voor wil gaan en waar je op wil én kan sturen. Kies bijvoorbeeld voor de gezonde leefomgeving en gezondheidsbevordering als centrale ambitie. Of neem een van de grote thema's en hang daar andere thema's aan op. Durf te kiezen. Dit is een transparant en continue proces van visievorming. Betrek alle stakeholders erbij en wees niet bang om het proces en het eindproduct dynamisch te maken. Op die manier kan je waar nodig bijsturen en doelen bijstellen.

Doordat de Omgevingsvisie vormvrij is kan de provincie hier creatief mee omgaan. Een veel gehoord voorstel is om gezondheid of de gezonde leefomgeving centraal te stellen in de visie en dit als sturend mechanisme te hanteren. Vanuit die gedachte kan de provincie op een andere manier kijken naar de opgaves. De vraag wordt dan hoe de verschillende opgaves, of andere ontwikkelingen, een bijdrage gaan leveren aan het creëren van een gezonde leefomgeving. Meerdere experts zijn van mening dat dit een interessanter afwegingskader is. Op die manier kijk je niet alleen integraal naar (gebieds)ontwikkeling, maar ga je ook integraal toetsen.

'Als je het echt hebt over een gezonde leefomgeving, stel gezondheid dan centraal in de visie en zet daar op in'

2. Waardeer de gezonde leefomgeving minder economisch, maar kijk naar maatschappelijke opbrengsten en meet gezondheid op een andere manier

Hoe je de invloed van de leefomgeving op de gezondheid precies meet, is een vraag die leeft onder meerdere experts. Vooral de effecten van groen, levensstijl of sociaal contact zijn lastig te duiden. De meeste experts zijn het erover eens dat er een effect is, maar wát en hoe sterk dit effect daadwerkelijk is, blijft vaak onduidelijk. Daardoor is het ook moeilijk om te kiezen voor een bepaalde ingreep in de leefomgeving. Welk soort groen heeft bijvoorbeeld het grootste effect op de gezondheid van mensen? En hoeveel groen heb je dan nodig? Hoe verhoudt zich dat tot de rest van omgeving?

'Wat doet zo'n snippertje nieuw ingericht groen dan voor je welzijn als je de rest van de omgeving niet aanpakt?'

Doordat de invloed van de leefomgeving op de mens niet voldoende bekend is, zijn de mogelijke effecten ook niet goed meetbaar. Gezondheid staat ook niet gelijk aan geluk. Zo kunnen roken en alcohol mensen gelukkiger laten voelen, maar is het natuurlijk slecht voor de gezondheid.

Doordat de gezondheid van mensen en een gezonde leefomgeving moeilijk kwantificeerbaar zijn, is er bij ruimtelijke ontwikkelingen minder of onvoldoende aandacht voor. Er wordt voornamelijk gekeken naar bepaalde normen van lucht en geluid. Wanneer je in het huidige systeem een gezonde leefomgeving met cijfers probeert te waarderen, komt het in de boeken als een verliespost. Het kost immers geld, zonder dat duidelijk is wat er tegenover staat. Je zou volgens enkele experts ook andere gezondheidsdoelen kunnen formuleren en daar andere indicatoren aan hangen. Enkele voorbeelden zijn:

- het percentage inwoners dat woont in gebied met luchtkwaliteit boven WHO-advieswaarden voor schone lucht
- het percentage inwoners dat op loop- of fietsafstand van een groen gebied woont
- het percentage inwoners dat voldoet aan de beweegnorm
- het aantal inwoners dat zich eenzaam voelt
- het aantal inwoners dat kampt met overgewicht
- de brede welvaartsindicator (BWI)

'Loop niet te snel in de fuik van kosten en baten. Wat je nu doet leg je voor een hele lange termijn vast.'

Op basis van die informatie kun je per gebied passende interventies plegen.

De BWI kan een manier zijn om de welvaart van bepaalde gebieden of de effecten van een ruimtelijke ingreep beter te kunnen monitoren:

'Nu kijken we in Nederland vaak naar het bruto binnenlands product (BBP) om te bepalen hoe we het doen. Dat is een hele economische graad. Daar is nu de brede welvaartsindicator (BWI) tegenover gezet, die neemt ook milieu, gezondheid, etc. mee. Dus meer gericht op welvaart. In het begin gaan beide graden gelijk op en zijn ze vooral economisch gedreven. Daarna loopt het uiteen en betekent meer BBP niet meer welvaart. Andere factoren worden dan belangrijker voor mensen. Dus ik denk dat ook hier een meer holistische gedachte over gezondheid en welvaart nodig is. Je afwegingskader moet breder worden.'

Bij de keuze voor ruimtelijke ingrepen wil je, naast de kosten, ook mogelijke effecten en risico's in kaart brengen. Vooral bij gevoelige projecten pleiten experts voor het inzetten van een aantal instrumenten:

- de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA)

- risicoanalyses
- kwetsbaarheidsanalyses

3. Betrek inwoners, gemeenten, bedrijven en andere stakeholders. Juist diegenen die normaal niet aanschuiven

Het bepalen van de ambitie en het maken van keuzes doet de provincie bij voorkeur samen met alle stakeholders. Het uitgangspunt is dat inwoners, gemeenten, bedrijven en andere stakeholders mee kunnen denken en praten. De grote uitdaging is het betrekken van inwoners en partijen die normaliter niet snel geneigd zijn om mee te denken of die over het hoofd worden gezien. Bijvoorbeeld inwoners uit achtergestelde bevolkingsgroepen en jongeren. Daarnaast kan de provincie er mogelijk op toezien dat gemeenten hier ook meer aandacht aan besteden. Blijf ook in gesprek met alle stakeholders tijdens het proces.

4. Zoek de combinatie in de opgaves, maar durf ook keuzes te maken. Ontwikkel een kader voor (kleinere) gemeenten

Veel experts benadrukken het belang van het ruimtelijk combineren van de opgaves uit de schets, bijvoorbeeld het samenbrengen van wonen, energieopwekking en natuur. Tegelijkertijd is er ook de oproep om soms juist keuzes te maken. Soms ook best controversiële of rigoureuze keuzes. Leg in bepaalde gebieden bijvoorbeeld de focus echt op grootschalige energieopwekking en kies elders voor natuurontwikkeling, wonen of landbouw. In sommige gevallen is het simpelweg nodig om te kiezen. Dit betreft overigens niet alleen keuzes ten aanzien van het landschap, maar ook van bijvoorbeeld mobiliteit. Wanneer de provincie echt inzet op een hoogwaardig openbaar vervoer en goede wandel- en fietsstructuur en tegelijkertijd autogebruik in steden en dorpen ontmoedigt of in mindere mate faciliteert, kunnen gemeenten en ontwikkelaars daar (noodgedwongen) op inhaken. De centrale ambitie is leidend voor de te maken keuzes.

Door het maken van dit soort keuzes ontstaat er een kader waar gemeenten ook op kunnen terugvallen bij hun eigen beleidsvorming. Experts benoemen overigens veel kaders die meer op het detailniveau liggen van gemeenten. Bijvoorbeeld parkeernormen, openbare inrichting of het toepassen van duurzame mobiliteitsoplossingen. De provincie kan op dat detailniveau geen kaders opleggen, maar wel adviseren en aanjagen. Op een groter schaalniveau kan de provincie wel faciliteren door een goede infrastructuur aan te leggen en bepaalde functies toe te kennen aan gebieden.

'En durf concrete keuzes te maken zodat het echt als een kader voor gemeenten kan dienen en gemeenten zich daar aan vast kunnen houden. Als deze visie te veelomvattend en te abstract wordt, kan ik mij voorstellen dat gemeenten daar geen handvatten in kunnen vinden voor hun eigen Omgevingsvisie. Zeker voor kleinere gemeenten. Ga als provincie samen met je partners ervoor staan.'

5. Stimuleer en jaag vooral vernieuwende initiatieven aan, maar bewaak ook de lange-termijnvisie

Veel experts willen dat de provincie een stimulerende en aanjagende rol op zich neemt. Bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat de stakeholders worden betrokken, door initiatieven te financieren, door (vooral kleinere) gemeenten van advies te voorzien en door samenhang aan te brengen tussen gemeentelijke beleidskeuzes. Daarnaast denken sommige experts dat de provincie vooral ook de lange termijn moet bewaken. Dat kan ook betekenen dat de provincie de gemeentes uitdaagt om gebiedsontwikkelingen met nieuwe concepten ook in minder voor de hand liggende gebieden uit te proberen. Vooralsnog gebeurt dit namelijk meestal in de gebieden waar dit het makkelijkst lijkt. Kortom: verander het systeem van de toekomst en ondersteun de initiatieven waar nu energie op zit.

'Maak het jezelf eens moeilijk. Probeer dat soort concepten niet alleen in de Merwedekanaalzone of aan de Oude Gracht'

6. Kijk voor oplossingen ook over de eigen grenzen heen

Meerdere experts benadrukken het belang van een grensoverschrijdende blik van de provincie. Enerzijds gemeentegrensoverschrijdend, anderzijds provinciegrensoverschrijdend. Per opgave kan het schaalniveau waarop de oplossing gevonden wordt, verschillend zijn. Zo vinden meerdere experts het onzinnig om de eigen energieopwekking op eigen grond te faciliteren. Hiervoor moeten nationaal en mogelijk internationaal oplossingen worden gezocht. Hetzelfde geldt voor de landbouwsector. Die is volgens meerdere experts in de huidige vorm niet houdbaar. Er moet een nieuw systeem worden ontwikkeld. De provincie kan hier, samen met de boeren, de landbouwsector, andere provincies en de Rijksoverheid een leidende rol in nemen.

'Als je met Flevoland kan samenwerken (op het gebied van energie) moet je dat ook doen. Je moet kijken wat reëel en effectief is'

"Zo speelt er nu een landelijke discussie waarbij men zich zorgen maakt om landbouwgezondheid, landbouwemissies, landbouwklimaat en landbouwdierenwelzijn. Die kan je allemaal apart aanpakken en daar beleid op maken, maar eigenlijk heb je daar een ander landbouwsysteem voor nodig. Een andere economische aansturing, een ander verdienmodel voor boeren, een andere rol van de keten, dus dat is echt een andere benadering. Uiteindelijk leidt dat tot het behalen van meerdere doelen."

Bij deze rapportage zijn twee verbeeldingen gemaakt:

1. Ruime voor gezondheid in de Omgevingsvisie
2. Manifest Inrichtingsprincipes gezonde leefomgeving (beschikbaar na de expertmeeting van 27 maart)

BIJLAGEN

- 1. Interviewprotocol de toekomst van gezondheid**
- 2. Interviewprotocol vormgeven leefomgeving van de toekomst**
- 3. Toekomstschets Volksgezondheid Toekomst Verwachting en provincie Utrecht**
- 4. Lijst met geïnterviewde personen**

Bijlage 1. Interviewprotocol de toekomst van gezondheid

GEZONDHEID IN DE OMGEVINGSVISIE PROVINCIE UTRECHT

Totale gespreksduur: 60 minuten

Introductie (3 min)

Het doel is de respondenten op hun gemak te laten voelen, te 'openen' voor het gesprek en te voorzien van een heldere uitleg.

Welkom

- Voorstellen, bedanken voor deelname
- Openheid, eerlijkheid, percepties en gevoelens stimuleren
- Uitleg opzet gesprek (o.a. opnameapparatuur; alleen voor intern gebruik I&O Research)
- Uitleg eventuele creatieve manier van vraagstelling
- Informeren over doel onderzoek en vertrouwelijkheid van hun bijdrage
- Uitleg verwerken gespreksverslag en accordering van het gesprek, opdrachtgever ontvangt na akkoord van respondent het gespreksverslag
- Legt de regels van het interview uit:
  - * Er is geen goed of fout. Alle ideeën, gedachten en wensen welkom
    - Zou u kort wat over uzelf kunnen vertellen? (Wie bent u? / Waar houdt u zich mee bezig in uw werk)

→ Interviewer stelt zichzelf eerst voor

Exploratie gezonde leefomgeving (5 min)

Het doel van dit gedeelte in het gesprek is om een beeld te krijgen wat experts vanuit hun discipline verstaan onder een gezonde leefomgeving.

'In uw werk houdt u zich bezig met gezondheid. Ik wil het graag met u hebben over een gezonde leefomgeving'

- Wat verstaat u onder een gezonde leefomgeving? Wat is hierin belangrijk? Welke voorbeelden heeft u?
- Wat mag absoluut niet ontbreken aan een gezonde leefomgeving?

Exploratie volksgezondheid (10 min)

Het doel van dit gedeelte in het gesprek is om een heldere indruk te krijgen van de vooruitzichten van de volksgezondheid in de toekomst.

Huidige status volksgezondheid

'Ik wil het graag met u hebben over de volksgezondheid. Als we praten over de huidige status van de volksgezondheid in het algemeen'

- Welke woorden komen bij u op?
- Waar staan we nu? Wat betekent dat?
- Wat is hier positief / negatief over te vertellen?

Toekomst volksgezondheid

'Ik wil u even meenemen en een generatie vooruitkijken'

- Welke woorden komen dan bij u op?
- Waar staan we dan? Welke ontwikkelingen gaan we doormaken?
- Wat is hier positief / negatief over te vertellen?
- Wat betekenen deze ontwikkelingen voor ons?
- Naar welke ontwikkelingen kijkt u uit?
- Over welke ontwikkelingen maakt u zich zorgen? Waar ligt dat aan?
-

Zorg – en aandachtspunten gezonde leefomgeving 2050 (40 min)

Het doel van dit gedeelte in het gesprek is om aan de hand van de korte situatie schets de nieuwste wetenschappelijke inzichten op te halen specifiek voor de provincie Utrecht.

- Interviewer leest de schets samen met de respondent
- Interviewer benadrukt dat het om het grondgebied Utrecht gaat en niet de organisatie
- Interviewer bespreekt de verschillende onderdelen met de respondent
- Expertisegebied is leidend bij dit gedeelte van het gesprek
- Niet alle thema's komen aan bod!

Eerste indruk van de situatie schets (zie bijlage)

- Wat viel u op aan de schets? Wat maakt dat opvallend?
  - Waar maakt u zich zorgen over? Waar maakt u zich minder zorgen over?
  - Wat zou u hieraan aanvullen / nuanceren?
  - Welke kansen ziet u? In welk opzicht zijn dit kansen?
  - Welke belemmeringen voorziet u? In welk opzicht zijn dit belemmeringen?
  - Wat betekent dit voor het grondgebied van provincie Utrecht?
- Interviewer gaat verder op de relevante expertisegebieden
  - Interviewer stelt de volgende vragen naar aanleiding van de besproken thema's in de schets en het desbetreffende expertisegebied (milieugezondheid, groen en water gezondheid, bewegen/ontspannen/ontmoeten, mobiliteit)

Milieugezondheid (landbouw / hinder)

- Welke ontwikkelingen staan ons te wachten op het gebied van milieugezondheid?
    - Op welk niveau speelt dit (stad / dorp / regionaal / provinciaal)?
    - Wat betekent dit?
  - Op welke manier heeft dit invloed op een gezonde leefomgeving?
  - Welke randvoorwaarden stelt dit aan de inrichting van de leefomgeving?
    - In hoeverre verschilt dit tussen de steden en dorpen? Op welke manier?
  - Welke risico's en knelpunten voorziet u hierin?
  - Welke kansen bieden deze ontwikkelingen?
  - Wat betekent dit voor het grondgebied van provincie Utrecht?
- Interviewer vraagt door op de volgende aspecten: lucht, geluid, geur, externe veiligheid en straling/magneetvelden van weginfra, spoor, vliegverkeer, industrie, landbouwbedrijven, waterwegen, hoogspanningslijnen, energieopwekking

Groen en water gezondheid

- Welke aspecten zijn belangrijk voor gezondheid en hoe worden die, of kunnen die beïnvloedt worden, door de geschetste ontwikkelingen voor het grondgebied van de provincie?
- Op welke manier heeft dit invloed op een gezonde leefomgeving?
- Welke randvoorwaarden stelt dit aan de inrichting van de leefomgeving?
  - In hoeverre verschilt dit tussen de steden en dorpen? Op welke manier?
- Welke risico's en knelpunten voorziet u hierin?
- Welke kansen bieden deze ontwikkelingen?
- Wat betekent dit voor het grondgebied van provincie Utrecht?
  - Op welk niveau speelt dit (stad / dorp / regionaal / provinciaal)?
  - Wat betekent dit?

Bewegen/ontspannen/ontmoeten

- Wat zijn belangrijke aspecten in de inrichting van de omgeving om dit zo goed mogelijk te bevorderen?
- In welke richting gaan de ontwikkelingen? In welke richting moeten ze gaan?
- Op welke manier heeft dit invloed op een gezonde leefomgeving?
  - Bewegen: Wat betekent dit voor de verbinding tussen (veel bezochte) plekken? (ov / fiets)
  - Ontspannen: Wat betekent dit voor de rust/ stilte in het gebied?
  - Ontmoeten: welke aspecten zijn hiervoor belangrijk?
- Welke randvoorwaarden stelt dit aan de inrichting van de leefomgeving?
  - In hoeverre verschilt dit tussen de steden en dorpen? Op welke manier?
- Welke risico's en knelpunten voorziet u hierin?
- Welke kansen bieden deze ontwikkelingen?
- Wat betekent dit voor het grondgebied van provincie Utrecht?
  - Op welk niveau speelt dit (stad / dorp / regionaal / provinciaal)?
  - Wat betekent dit?

Gezondheidsindicatoren in relatie tot een gezonde leefomgeving

'Laten we wat langer stilstaan bij de gezondheidsindicatoren die we in de tekst zien staan'

- Op welke manier zullen de gezondheidsindicatoren bewegen?
- Waar moeten we ons zorgen over maken? Waar juist niet om?
- Wat betekent dat voor een gezonde leefomgeving?
- Welke belemmeringen verwacht u?
  - Op welk niveau speelt dit (stad / dorp / regionaal / provinciaal)?
  - Wat betekent dit?
- Op welke manier moeten we hiermee omgaan?
- Welke kansen liggen er?
- Wat moeten we doen om deze kansen te benutten?

Afronding en wrap up (2 min)

Het doel is om samen met de respondent het gesprek af te sluiten en een laatste advies aan de opdrachtgever mee te geven.

'We zijn bijna aan het einde gekomen van het gesprek'

- Heeft u nog punten waar u langer bij stil wilt staan?
- Welk advies wilt u de provincie Utrecht meegeven?

De interviewer bedankt de respondent voor deelname

Bijlage 2. Interviewprotocol vormgeven leefomgeving van de toekomst

VORMGEVING VAN DE LEEFOMGEVING VAN DE TOEKOMST PROVINCIE UTRECHT

Totale gespreksduur: 60 minuten

Introductie (3 min)

Het doel is de respondenten op hun gemak te laten voelen, te 'openen' voor het gesprek en te voorzien van een heldere uitleg.

Welkom

- Voorstellen, bedanken voor deelname
  - Openheid, eerlijkheid, percepties en gevoelens stimuleren
  - Uitleg opzet gesprek (o.a. opnameapparatuur; alleen voor intern gebruik I&O Research)
  - Uitleg eventuele creatieve manier van vraagstelling
  - Informeren over doel onderzoek en vertrouwelijkheid van hun bijdrage
  - Uitleg verwerken gespreksverslag en accordering van het gesprek, opdrachtgever ontvangt na akkoord respondent het gespreksverslag
  - Legt de regels van het interview uit:
  - Kapstok interviewgids uitleggen aan respondent
    - * Er is geen goed of fout. Alle ideeën, gedachten en wensen welkom
- Zou u in het kort wat over uzelf kunnen vertellen? (Wie ben u? / Waar houdt u zich mee bezig in uw werk?)

→ Interviewer stelt zichzelf eerst voor

Exploratie ontwikkelingen vakgebied (10 min)

Het doel van dit gedeelte in het gesprek is om een beeld te krijgen welke ontwikkelingen deskundigen zien op hun expertisegebied als het gaat om de leefomgeving van de toekomst

'Ik wil graag met u stilstaan bij een aantal ontwikkelingen die u voorziet met betrekking tot uw expertisegebied'

Ontwikkelingen expertisegebied

- Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen op uw vakgebied?
- Wat betekent dit voor de toekomst? Waar moeten we rekening mee houden?
- Naar welke ontwikkelingen kijkt u uit?
- Over welke ontwikkelingen maakt u zich zorgen? Waar ligt dat aan?
- Welke kansen ziet u? Welke knelpunten?
- Hoe moeten de komende aankomende ontwikkelingen in goede banen worden geleid?
-

Invloed ontwikkelingen op de vormgeving van de leefomgeving van de toekomst (20 min)

Het doel van dit gedeelte in het gesprek is om na te gaan welke ontwikkelingen vanuit het vakgebied van de respondent invloed hebben op de fysieke vormgeving en op welke manier zich dat uit.

→ Interviewer stelt de volgende vragen vanuit het desbetreffende expertisegebied van de expert (energielandschappen, mobiliteit, stedelijke ontwikkelingen, ontwikkelingen in het landelijk gebied (landbouw, natuur), klimaat, verschillen urbaan/ruraal)

Leefomgeving vanuit eigen vakgebied

'In uw werk houdt u zich bezig met (expertisegebied noemen). Ik wil graag dieper ingaan op de relatie tussen de leefomgeving van de toekomst en uw eigen vakgebied.'

- Als u denkt aan de leefomgeving van de toekomst, waar denkt u dan aan?
  - Welke woorden komen bij u op?
  - Hoe ziet u deze voor zich?
- Waar staan we nu? Wat betekent dat?
- Welke gevolgen hebben de besproken ontwikkelingen (van uw vakgebied) op de fysieke leefomgeving?
  - Wat gaat er gebeuren? Hoe moet hierop worden ingespeeld? Welke voorbeelden heeft u?
  - Wat betekent dat voor de fysieke leefomgeving?
- Wat betekent dit voor de vormgeving van de leefomgeving / landschap?
  - In hoeverre wordt er al geëxperimenteerd met die vormgeving?
  - Wat zijn de resultaten daarvan?
- Hoe moeten deze opgaven in goede banen geleid worden?
  - Welke oplossingen / mogelijkheden ziet u?
- Welke kansen ziet u? Welke knelpunten?
- In hoeverre ziet u verschillen tussen dorp, stad, regio en provincie? Welke verschillen?

Betekenis voor provincie Utrecht – toekomstschets (25 min)

Het doel van dit gedeelte in het gesprek is om aan de hand van de korte situatie schets het beeld van de provincie Utrecht te toetsen bij de deskundigen.

- ➔ Interviewer leest de schets samen met de respondent
- ➔ Interviewer benadrukt dat het om het grondgebied Utrecht gaat en niet de organisatie
- ➔ Interviewer bespreekt de verschillende onderdelen met de respondent
- ➔ Expertisegebied is leidend bij dit gedeelte van het gesprek
- ➔ Interviewer laat in de schets kansen met groen markeren en belemmeringen met rood

Eerste indruk van de situatie schets (zie bijlage)

- Wat viel u op aan de schets? Wat maakt dat opvallend?
- Waar maakt u zich zorgen over? Waar maakt u zich minder zorgen over?
- Mist u onderdelen in de schets?
  - Wat zou u hieraan aanvullen / nuanceren?
- Welke kansen ziet u? In welk opzicht zijn dit kansen?
- Welke belemmeringen voorziet u? In welk opzicht zijn dit belemmeringen?
- Met welke grote opgaves krijgt de provincie Utrecht naar uw mening vooral te maken?
  - Wat betekent dit voor het grondgebied van provincie Utrecht (in fysieke zin)?
- Hoe kunnen deze ontwikkelingen in goede banen worden geleid?
  - Welke rol is voor welke instantie weggelegd om deze ontwikkelingen in goede banen te leiden?
- Op welk niveau verwacht u de meeste impact? (stad / dorp / regionaal / provinciaal)
-

Afronding en wrap up (2 min)

Het doel is om samen met de respondent het gesprek af te sluiten en een laatste advies aan de opdrachtgever mee te geven.

'We zijn bijna aan het einde gekomen van het gesprek'

- Heeft u nog punten waar u langer bij stil wilt staan?
- Welk advies wilt u de provincie Utrecht meegeven?

De interviewer bedankt de respondent voor deelname

Bijlage 3. Toekomstschets VTV en provincie Utrecht

Korte schets ten behoeve van onderzoek naar de gezonde leefomgeving, zorg- en aandachtspunten, kansen in relatie tot de verwachte ontwikkelingen voor het grondgebied van de provincie Utrecht.

Korte schets ontwikkelingen Volksgezondheid Toekomst Verkenning (VTV)

De VTV-2018 laat zien hoe onze volksgezondheid en zorg zich de komende 25 jaar ontwikkelen als we als maatschappij niets extra's zouden doen. Door de vergrijzing neemt het aantal ouderen toe. Ook het aantal hoogbejaarden. Ouderen wonen vaker alleen en zelfstandig. Er zijn straks meer mensen met chronische aandoeningen als dementie, kanker en hart- en vaatziekten, en deze aandoeningen komen vaker tegelijkertijd voor. Daardoor wordt de zorg complexer. De zorg verandert ook door technologische ontwikkelingen en omdat patiënten steeds meer zelf doen. Er komt meer druk op mantelzorgers. Daarnaast hebben we last van de drukke stad en flexibel werk. Jongeren ervaren steeds meer prestatiedruk. Ook het percentage mensen met overgewicht stijgt tot meer dan 60% van de bevolking. Het aantal mensen dat zich eenzaam voelt zal toenemen. Dit is volgens het RIVM een aantal van de belangrijke opgaven waar we voor staan als het om onze gezondheid gaat.

Naast deze (verwachte) ontwikkelingen op het gebied van de volksgezondheid, zijn er ook ontwikkelingen in de provincie Utrecht, die een plek zullen krijgen in de Omgevingsvisie. De provincie Utrecht ziet verschillende ontwikkelingen op (haar grondgebied) afkomen.

Ontwikkelingen provincie Utrecht tot 2050

De provincie Utrecht is een aantrekkelijk gebied om te wonen. Om aan de verwachte vraag naar woningen te voldoen zal er voor elke drie woningen die er nu zijn één bij moeten komen. De wens is om een flink deel daarvan in bestaand stedelijk gebied te realiseren. Ook het toerisme zal sterk groeien. Met deze groei van inwoners en toeristen, groeit ook de mobiliteit, de behoefte aan werk, recreatie, drinkwater, energie etcetera. De toename van mobiliteit vraagt om een transitie want meer asfalt voor auto's lijkt geen oplossing te bieden. Ook het ruimtebeslag voor geparkeerde auto's is steeds vaker een probleem. De huidige landbouw loopt tegen grenzen aan en dan gaat het met name om de intensieve landbouw in zijn huidige vorm. Ook hier wordt een transitie voorzien waarvan de uitkomst onbekend is. Daarbij komt de opgave om energieneutraal te worden binnen de provinciegrenzen. Als dat alleen met windmolens en zonnevelden gerealiseerd zou worden, dan is daar heel veel ruimte voor nodig (inschatting grofweg een kwart tot de helft van de provincie). Ten slotte is er de voorspelde klimaatverandering, vaker droogte in de zomer, hevige regen in de winter en de problematiek van toenemende hitte in vooral het stedelijk gebied. De provincie heeft de wens om de verschillende kwaliteiten als natuur, landschap en cultuurhistorie verder te ontwikkelen. Maar ze staan onder druk met de boven geschetste ontwikkelingen. Meer mensen, meer ruimte nodig voor onder andere huizen en duurzame energieopwekking. Waar gaan deze ontwikkelingen een plek krijgen? Bij het maken van keuzes is het belangrijk om de gezonde leefomgeving als uitgangspunt te nemen.

Bijlage 4. Lijst met geïnterviewde personen

NAAM	ORGANISATIE/SPECIALISME
Demografie & Gezondheid	
Daniëlle de Jongh	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Roel Vermeulen	Universiteit Utrecht en Institute for Risk Assessment Sciences
Milieu(hinder) & Gezondheid	
Hanneke Kruize/Brigit Staatsen	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Joost van der Ree	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Elize van Kempen	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Guus de Hollander	Planbureau voor de Leefomgeving
Hans Spobeck	Instituut Fysieke Veiligheid
Natuur, Groen, Water & Gezondheid	
Robbert Snep	Wageningen University & Research
Jolanda Maas	Vrije Universiteit
Sjerp de Vries	Wageningen University & Research
Bewegen, Ontspannen, Ontmoeten & Gezondheid	
Sander van der Ham	Thuismakerscollectief/Stipo
Carlijn Kamphuis	Universiteit Utrecht
Magdalena van den Berg	Gemeentelijke Gezondheidsdienst Utrecht
Vormgeven van de Leefomgeving van de Toekomst	
Arjan van Binsbergen	Technische Universiteit Delft
Peter Pelzer	Universiteit Utrecht/Urban Future Studios
Robin Berg	Lomboxnet/We Drive Solar
Wim Nieuwenhuizen/Edo Gies	Wageningen University & Research
Dirk Oudes	Academie van Bouwkunst/Wageningen University & Research
Stef Meijs	Nationale klimaatadaptatiestrategie
Lotte Vermeij	Sociaal Cultureel Planbureau
Thijs van Spaandonk	Rotterdamse Academie van Bouwkunst
Nelleke Vos/Sanne Krol	Gemeentelijke Gezondheidsdienst Utrecht